

KIBRIS'TA DİNÎ HAYAT: TATLISU ÖRNEĞİ

Halil Aydınalp*

Özet

Bu makalede, Tatlısu bölgesinden hareketle, Kıbrıs'taki dinî hayat ele alınmaktadır. Dinî hayat inanç, ibadet, dinin sosyal etkileri ve gelenekselleşmiş dinî davranışlar açısından tahlil edilirken; özellikle dindarlıkta cinsiyet, yaş, ekonomi ve Kıbrıslılık durumuna göre nasıl bir farklılaşma olduğu gözlem altına alınmaktadır. Yaşları 15 ilâ 70 arasında değişen 200 kişiye, "Dinî Eğilim Ölçeği-I: İnanç ve İbadet" ve "Dinî Eğilim Ölçeği-II: Sosyal Hayat" ölçekleri uygulanan araştırmada, inanç esaslarına katılımın yüksek olduğu tespit edilmiştir. İbadetler ise, katılım ve düzen problemi olmasına rağmen, önemsenmeye devam edilmektedir. Cinsiyete ve Kıbrıslılık durumuna göre bütün boyutlarda anlamlı bir farklılaşma varken, yaş ve ekonomik duruma göre dinî hayatta anlamlı bir farklılaşma tespit edilmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Tatlısu, Dinî Hayat, Dindarlık, Sosyal Farklılaşma.

Religious Life in Cyprus: Tatlısu Case

Abstract

This article deals with religious life in Tatlısu district, in Northern Cyprus. It explores the basic belief creeds, the religious practices, the social effects of religiosity and the traditional religious behaviors; moreover, it questions how religiosity differentiates according to social gender, age, economical status and being native to Cyprus. The sample covers 200 individuals whose ages range from 15 to 70. Correlational survey method and questionnaire technique are utilized in modeling the research. The two scales applied in the research process have been named "Religious Tendency Scale-I: Belief and Practice" and "Religious Tendency Scale-II: Social Life". The findings indicate that participation in a belief system is high. Despite the problem of consistency in religious practices, they are still important for the case. We also found a statistically meaningful differentiation on all dimensions of religious life in favor of women and individuals arriving in Cyprus after 1974. However, there was no meaningful differentiation in relation to age and economical status. Implications of these results and suggestions for future research are also discussed.

Key Words: Cyprus, Tatlısu, Religious life, Religiosity, Social Differentiation.

* Doç. Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
(halilaydinalp@marmara.edu.tr)

Araştırmanın uygulama safhasında özverili katkıları olan İbrahim Uyanır ve Şaban Ateş'e teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Giriş

Birbiriyle irtibatlı iki makale serisinden oluşan bu araştırmada, Tatlısu bölgesinden hareketle, Kıbrıs'taki dinî hayat ele alınmaktadır. Dinî hayat inanç, ibadet, dinin sosyal etkileri ve gelenekselleşmiş dinî davranışlar açısından tahlil edilirken; özellikle dindarlıkta cinsiyet, yaş, ekonomik düzey ve Kıbrıslılık durumuna göre nasıl bir farklılaşma olduğu gözlemlenmektedir. Dinî hayatın tasviri yanında dindarlıktaki farklılaşma temel problematik olarak seçilmiştir.¹ Kıbrıs'ta dinî hayat, bölgedeki sosyal değişme sürecinin belirli parçalarına odaklanan yaklaşımlara göre tasvir edilmeye çalışılmakla birlikte; genelde kişinin bakış açısını yansıtan bu değerlendirmelerin mevcut durumla ne oranda uyduğunu gösteren istatistikî araştırmalarla desteklenmediği görülmektedir. Dolayısıyla kendine mahsus dinî yapısı olan Kuzey Kıbrıs dindarlığını daha net görmemizi sağlayacak saha araştırmaları bir ihtiyaç olarak karşımıza çıkmaktadır. Makalelerimiz bu gayeye matuf başlangıç adımlarından birisi olarak görülebilir.² Makalede dokümantasyon ve anket teknikleri kullanılmış, elde edilen bulguların tahlil ve yorumunda araştırmacının doğrudan ve dolaylı gözlemleri de devreye girmiştir.

¹ Araştırmada geliştirilen ölçeklerin bir kısmı yukarıda çizilen çerçeve içinde bu makalede kullanılacak, özellikle dünyevileşmeyle ilgili boyutlar ise ikinci makalede ele alınmaya çalışılacaktır.

² Daha önce Faruk Karaca tarafından yürütülen "Kuzey Kıbrıs'ta Psiko-sosyal ve Dini Hayat" isimli bir araştırma mevcuttur. Fakat bu araştırma henüz yayınlanmamış, bir gazetede sadece sonuçları genel olarak paylaşılmıştır, bkz: www.haberler.com/kuzey-kibris-ta-psiko-sosyal-ve-dini-hayat-uzerine-2615893-haberi/, 10.05.2016. Yine Yusuf Emre ve Asım Yapıcı tarafından yapılan iki araştırma önemlidir, bkz: "Türkiye Göçmeni ve Yerli Kıbrıslılarda Dindarlık: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Örneği", *Dini Araştırmalar*, Temmuz-Aralık 2015, C.18, S.47, s.9-35 ve "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Vatandaşlarının Değer Yönelimleri", *Turkish Studies*, Volume 10/2, Winter 2015, s.329-350, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7764>. 10.07.2016 itibariyle YÖK Tez Tarama Merkezi'nde yaptığımız taramalarda tespit ettiğimiz 470 tezin hiç birisinde dini hayatla ilgili saha araştırmasına rastlanılmamıştır. Bununla birlikte, makalenin hakem süreci devam ederken savunulduğu bilgisine ulaştığımız Hacı Ermiş'e ait doktora tezini burada hatırlatmamız gerekir, bkz: *Kıbrıs'ta Sosyal ve Dini Hayat: Mesarya Örneği*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2016.

1. Sosyal Hayat İçinde Din

Her din bir değerler ve semboller sistemine sahiptir. Bu değerler ve semboller sistemi, fertlerin zihin dünyasını etkileyerek sosyal davranışları, sosyal münasebetleri, sosyal grupları, sosyal kurumları ve sosyal süreçleri etkilemektedir. Ancak din ve sosyal yapı arasında tek yönlü değil, karşılıklı fonksiyonel bir ilişki söz konusudur. Din, sosyal organizasyonların yapı ve işlevlerini derinden etkilerken, aynı zamanda, sosyal yapının çeşitli unsurları tarafından da etkilenmektedir.³ Dünyaya ait realiteleri aşan kutsal hakikatler vasıtasıyla, dinler dünyayı, hayatı ve tarihi anlamlandırır. Bu anlam katma sürecinde din, hayat ve tarih dışında/ötesinde, davranışlara temel teşkil edecek bağımsız ve ayrıcalıklı bir hakikat algısı kurmaktadır. Bu kurgu dünyaya ait realite ve hesapları anlamsız kılmakta, bir yönüyle mevcut durumları haklılaştırırken, diğer yönüyle nihai hakikat olma durumunu sağlamlaştırmaktadır.⁴

Dolayısıyla dinin sosyal hayatta meydana getirdiği ilk temel işlevi, din sosyolojisi literatüründe dinin teorik anlatımı olarak ifadesini bulan ve farklı şekillerde de olsa bütün dinlerde var olan bir inanç sistemi kurmasıdır. İnançın en büyük işlevlerinden birisi, akli aşan sorulara cevaplar sunarak aklın ötesine geçişi sağlamasıdır. Ölüm karşısındaki çaresizlik ya da bilinemezler içinde savrulan rasyonel süreç ve tercihlerle ferdin çözemediği soruları, dinî teslimiyet zinciri içinde cevap ve açıklamalar buldukça, inanma ve bağlanma, ateizme ve agnostisizme nazaran hâkim eğilim olmaya devam etmektedir. Geçmişte olduğu gibi, günümüzde de bütünüyle ateist bir toplum olmadığı müşterek bir sosyolojik kanaattir. İnanma, aidiyet, sığınma, kimlik ve süreklilik ihtiyacı daha iyi karşılanmadığı sürece, inanç, geniş kitleler için çoğu zaman mecburi istikamet olmaktadır. Toplumun geniş kesimleri için dinin izafet çerçevesi ve anlam kaynağı olmaya devam etmesi, bir manada, hayatın kendisini en büyük din eğitimcisi haline getirmektedir.

Dinin özü ile ilgili hususlar dışında, toplumsal hayat içinde tüm önemli dünyevî hadiselerle karşı takınılan tavırların toplamından ibaret bulunan gayet zengin bir fikir muhtevası bulunmaktadır. Bu anlamda her din belli bir ruh ya da zihniyeti beraberinde getirmektedir.⁵ Bu zihniyet veya ruh, ferdin

³ Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, İnsan Yayınları, 3. Bsk., İstanbul 2000, s.52; Yümnî Sezen, *Sosyolojik Açıdan Din*, M.Ü.İ.F. Yayınları, 3.Bsk., İstanbul 1998, s.110.

⁴ Rory McVeigh-David Sikkink, "God, Politics, and Protest: Religious Beliefs and the Legitimation of Contentious Tactics", *Social Forces*, V.79, N.4, June 2001, s.1431.

⁵ Hans Freyer, *Din Sosyolojisi*, Çev.Turgut Kalpsüz, Ankara Ü. İ. F. Yayınları, Ankara 1964, s.36-37. Abdurrahman Kurt, *Din Sosyolojisi*, Dora Yayınları, Bursa 2011, s.140.

kutsal dışı pek çok meseleye karşı belli bir tutum takınmasına neden olmakta; sosyal hayatın çeşitli unsurları üzerinde yapılan faaliyet ve değerlendirmeleri derinden etkilemektedir.⁶ Dolayısıyla din insanlarda bir zihni yapı oluşturur ve bu yapı bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde sosyal olayları anlama ve anlamlandırmayı etkiler.⁷

Dinin, inanç yanında, en büyük işlevlerinden birisi müntesiplerine zihniyet kazandırmasıdır. Dinî normların etkisi altında şekillenen izafet çerçeveleri bireylerin sosyal ve fizikî çevresine karşı tutumlarını tayin eden rol kalıpları olmaktadır.⁸ Dinî kaynaklı zihniyet ve dünya görüşü aile, eğitim, ekonomi, siyaset ve serbest zaman faaliyetlerinde etkilerini göstermekle birlikte, dinin özellikle toplumsal ahlakın en temel yapı taşı olduğu görülmektedir. Max Weber'in *Protestan Ahlakı* dinî zihniyetin ekonomi üzerindeki tesirlerini mercek altına alan din sosyolojisinin klasik örneklerinden birisiyken, Sabri Ülgener'in *Zihniyet ve Din* ilişkisiyle ilgili incelemeleri ya da İzzet Er'in *Sosyal Gelişme ve İslam* isimli çalışması dinî zihniyetin iktisatla ilişkisini ele alan bizim kültürümüze ait araştırmalardır. Örneğin vahdet anlayışı, eşitlik ve adaletin yegâne değer olarak görülmesi, ferdî teşebbüs ve mobilizasyona izin verilmesi, adaleti tesis etmede merkezi otorite ve çoğunluğun fikrine uymanın lüzumu, kamu hizmetlerinin emanet telakki edilmesi, adaleti sağlamada dünyevi/uhrevi menfaat ve müeyyidelerin konulması, İslamiyet'in iktisadi zihniyet oluşturmadaki rollerini açıkça ortaya koyan ilkeler olarak karşımıza çıkmaktadır.⁹

⁶ Berger kutsal dünyanın işlevini şu şekilde tasvir eder: "Din, insanın dünya kurma girişiminde stratejik bir rol oynar. İnsanın kendisini dışsallaştırmasının ve kendi öz manalarını realiteye aşılmasının en yüce sınırını ifade eder. Din, bununla birlikte, beşerî düzenin varlığın bütününe yansıtıldığını da ima eder. Başka bir deyişle din, evrenin tamamını insan açısından manidar bir varlık olarak kavramanın cüretkar bir girişimidir." Peter L. Berger, *Kutsal Şemsiye*, Çev. Ali Coşkun, Rağbet Yayınları, 2. Bsk., İstanbul 2000, s.67; Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, s.231.

⁷ Hans Freyer, *Din Sosyolojisi*, s.37.

⁸ Asım Yapıcı, "Fiziksel ve Sosyal Hadiselere Sebep Atfetmede Dinin Rolü", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, Ocak-Haziran 2003, 128 vd.

⁹ İzzet Er, *Sosyal Gelişme ve İslam*, Furkan Yayınları, Bursa 1994, ss. 51vd; Ayrıca bkz: Max Weber, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizm Ruhu*, Çev. Zeynep Aruoba, Hill Yayınları, İstanbul 1997, ss.87vd; F. Sabri Ülgener, *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*, Der Yayınları, İstanbul 1981, ss.56vd; aynı yazarın *Zihniyet ve Din, İslam, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlakı*, Der Yayınları, İstanbul 1981; *Zihniyet, Aydınlar ve İzimler*, Mayaş Yayınları, Ankara 1983.

Sosyal ve politik sonuçları olan dinî kurum ve topluluklar şeklinde kendini ifade etmesi, dinin bir diğer sosyal tezahürüdür. Toplumsal katmanlar içinde gördüğü kabul ve destekle doğru orantılı biçimde sosyal aktör ve politik dinamik olabilen dinsel örgütlenmeler, aynı zamanda, sosyal gruplar için sınırlar çizen, standartlar tayin eden dinî bir meşruiyet kaynağı ve otorite şekli olarak işlev görmektedir. Diğer kurum ve gruplar gibi, dinî kurum ve topluluklar da sosyal hareketliliğin temeli olabilmekte, üyelerine kazandırdıkları rol, statü ve pozisyon örüntüleriyle ilave bir sosyalleşme imkânı sağlamakta ve oluşturdukları grup kimliğiyle bazen toplumun genel standartlarıyla çatışırken bazen de bu standartlarla ahenk içinde yaşamaktadır.¹⁰ Türkiye'de cemaat, tarikat ve laiklik ekseninde cereyan eden tartışmalar dinî kurum ve toplulukların önemini göstermesi bakımından manidar olurken, Katolik Kilisesi'nin hem uluslar arası, hem uluslar üstü global bir aktör olarak boy göstermesi dinî kurum ve grupların gücünü gösteren diğer bir örnektir.¹¹

İnancın mahiyet, şekil ve yoğunluğu farklılık arz etse bile, benzer inanma biçimleri toplumun normatif yapısını destekler. Aynı inanca sahip insanlar benzer değerler sistemi meydana getirirler; benzer inanç ve değerler sistemi sosyal grup bağlarını güçlendirirken, diğer taraftan müşterek bir kimlik üretmeye de yardımcı olur. Burada çoğu zaman dinî olanla kültürel olan birbirine karışarak süreç içinde bir mânâ birlikteliği oluşturduğunda, dinler bu tesanüt sisteminin önemli taşıyıcısı olurlar. Durkheim sosyolojisinde önemli bir yere sahip bu kolektif suur madalyonunun bir yüzüdür. Zira dinler bütünleştirirken çatıştırır da. Genelde sosyal tabakalar için dinin bütünleştirme eğiliminin daha fazla olduğu söylenmekle birlikte,¹² dinler benzer dinî tasavvurlara sahip insanlar arasında bütünleştirici, farklı dinî anlayışa sahip insanlar arasında çatıştırıcıdır. Burada dinin bütünleştirme veya çatıştırma işlevi bir yorum ve algı meselesi, farklı anlayışları barındıracak umumi bir kültür ve mana sistemi yaratmasına bağlı olarak değişmektedir.¹³

¹⁰ Abdurrahman Kurt, *Din Sosyolojisi*, s.134.

¹¹ Rory McVeigh-David Sikkink, "God, Politics, and Protest: Religious Beliefs and the Legitimation of Contentious Tactics", s.295.

¹² Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, s.222.

¹³ Yümnü Sezen, *İslamın Sosyolojik Yorumu*, Birleşik Yayıncılık, İstanbul 2000, s.96; Günter Kehrler, *Din Sosyolojisi*, Çev.Semahat Yüksel, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 1992, s.108-109. Inger Furseth-Pal Repstad, *Introduction to the Sociology of Religion: Classical And Contemporary Perspectives*, Ashgate Publishing, 2006, s.115; Ejder Okumuş, *Toplumsal Değişme ve Din*, İnsan Yayınları, İstanbul 2003, s.72.

Dinin, sosyal yapı içindeki bütünleştirme ve kaynaştırma işlevleri, dinin pratik anlatımı olarak ifade edilen çeşitli semboller, ritüeller, mensekler, ayinler ve ibadetlerde daha net görülmektedir. İbadetler bir yandan dinî inancın canlılığını koruma, devam ettirme ve artırma işlevi görürken, diğer yandan benzer duygu ve düşüncelerle çeşitli sosyal grup ve tabakalara mensup pek çok kişiyi belirli mekânlarda toplayarak hem sosyal bütünleşme işlevi görmekte, hem de bireylerin gruba olan mensubiyet duygusunu kuvvetlendirmektedir.¹⁴ İslam dininde bu durumun örneklerini çok açık bir şekilde görmek mümkündür. Bütün dünyada aynı şekilde okunan ezanlar, birlikte kılınan namazlar, zekât ve sadaka gibi yardımlaşma müesseseleri, tutulan oruçlar ve birlikte açılan iftarlar, pek çok kişiyi aynı duygularla bir araya toplayan hac, çeşitli ahlak ve muaşeret kuralları gibi pek çok ibadet, sosyal ruhu sürekli tazeleyen önemli sosyal tezahürlerdir.¹⁵ Müslümanların doğum, ölüm, sünnet ve evlenme gibi kişi ve toplum hayatında bir safhadan diğer safhaya geçişi ifade eden önemli olay ve durumların dinî bir atmosfer içinde cereyan etmesi ya da en azından bu tür olaylar vesilesiyle yerine getirilen çeşitli örf, adet, tören ve uygulamaların dinin toplum hayatında icra ettiği bütünleştirici fonksiyonlarla yakından ilişkisi vardır. Bu bağlam aynı zamanda pek çok dinî davranışın gelenekselleştiği yere tekabül etmektedir.¹⁶

Din, sosyal yapının muhtevasını oluşturan kültürel yapı ile derin bir ilişki içindedir. Dinin bizatihi kendisinin hukuk, sanat, iktisat, eğitim, ilim gibi sadece bir kültür sahası olarak görülmesi mümkün değildir.¹⁷ Din, kendisine özgü muhtevası ile kültür alanlarından birisi değil; bütün kültür sahasını etkileyen daha kapsayıcı ve daha üst bir tezahürdür. Din, kültürün kendisinden ayrılması mümkün bir parça değildir ve oluşturduğu zihniyet ile bütün kültür sahasına nüfuz etmiştir. Bu açıdan çoğu zaman sırf dünyevî davranışlarda bile kişinin dindar olup olmadığı, hatta hangi dine mensup olduğunu anlamak mümkündür.¹⁸ Din olgusunu, yalnızca kültürün ufak bir cüzü olarak düşünmek, bizleri tarih, dil, siyaset, eğitim, hukuk, sanat gibi dinin de insan yapısı bir fenomen olduğu noktasına götürebilir. Din kültürel olgulara kendi rengini verir. Ancak dinin etkisinde şekillenen bu kültürün din olarak ifade edilmesi mümkün değildir. Zira kültürler değişken bir yapıya sahipken dinlerin kendilerine özgü değişmez yönleri mevcuttur.

¹⁴ Okumuş, *Toplumsal Değişme ve Din*, s.226.

¹⁵ Yümnü Sezen, *İslam'ın Sosyolojik Yorumu*, s.100-101.

¹⁶ Bryan Wilson, *Religion in Sociological Perspective*, Oxford University Press, London 1989, s. 33; Ünver Günay, *Din Sosyolojisi* s.226.

¹⁷ Wilson, *Religion in Sociological Perspective*, s.75.

¹⁸ Wilson, *Religion in Sociological Perspective*, s.75.

Değişen din değil, bir kültürel bağlam içinde dinî telakkilerimiz ve dindarlık biçimlerimizdir.¹⁹

Kültürel yapıyı oluşturan en önemli faktörlerden biri olan din, aynı zamanda, toplumsal sınır ve tanımlamaları netleştiren dinamik bir sosyal kimlik unsurudur. Dinin kültürel kimliğin temellerinden biri olarak hem ulusal, hem de uluslararası politikaya etki ettiği günümüz sosyal bilimlerinde geniş kabul görmektedir. Özellikle kimlik üzerinden kurgulanan “medeniyetler çatışması” yaklaşımı ve üzerine yapılan tenkit ve tartışmalar dinin kimlik oluşturmadaki/kazandırmadaki rollerinin ne denli önemli olduğunu bir kez daha göstermiştir. İçerdiği anlam, sembol ve pratiklerle din kurumu dil, ortak tarih, etnisite ve coğrafya faktörleriyle birlikte kültürel kimliğin vazgeçilmez bir parçası olarak,²⁰ topluluklara kim oldukları ve niçin var oldukları şuuru vermektedir; onlar için hedef örüntüleri sunmakta ve hayatlarına anlam katmaktadır.²¹

Sosyal yapı içinde din, toplumsal kontrol işlevi görerek, bireyleri, toplum normları çizgisinde tutmaya yardımcı olmaktadır. Kontrol, ferdi, hem içten hem de dıştan itaate zorlayan bir mekanizmadır. Dinin, her iki kontrol gücüne de sahip olduğu söylenebilir. Dış kontrol mekanizması olarak din “meşrulaştırma” fonksiyonu görür. Sosyal yapıda hem toplumsal fiilleri “açıklar” ve “anlamlandırır”, hem de gücün kullanımını “meşrulaştırır”. Fiilleri, olayları, olguları, süreçleri meşrulaştırma gücüyle haklı gösterir ve akılcılaştırarak sosyal kontrolün faal bir şekilde devamını sağlar.²² Sosyal kontrolü sağlayan donelerin meşrulaştırma fonksiyonu, çeşitli toplumsal düzenlemelerin zorunluluk olarak kendilerini hissettirdikleri durumlarda

¹⁹ A. Kurtkan Bilgiseven, *Din Sosyolojisi*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1985, s.8.

²⁰ Jonathan Fox-Shmuel Sandler, “The Question of Religion and World Politics”, *Terrorism and Political Violence*, 17, 2005, s.294.

²¹ Okumuş, *Toplumsal Değişme ve Din*, s.77. Dinin kimlik kazandırma rolü, toplumsal katmanlar için geçerli olduğu gibi, bu toplulukları yöneten lider ve fikir babaları için de geçerlidir. George W. Bush’un Evangelik bir Hıristiyan olması özellikle Orta Doğu ile ilgili politik yönelimlerinde kendisini hissettirmiştir. Yine Türk hakan ve devlet adamlarında İla-i kelimetullah ve Türk cihan hâkimiyeti anlayışları dinin doğrudan siyasi yönelimleri nasıl etkilediğinin somut bir tezahürü olmaktadır. Bkz: Osman Turan, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkûresi Tarihi I-II*, Boğaziçi Yayınları, 13.bsk., İstanbul 2000; Ejder Okumuş, *Dinin Meşrulaştırma Gücü*, Ark Kitapları, İstanbul 2005.

²² Peter L. Berger, “Dinî ve Toplumsal Kurumların Değişimi”, *Din ve Modernlik - Toplum Bilim Yazıları-1*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2002, s.132.

daha iyi ortaya çıkar. Sosyal sistem içinde evlilik, mülk edinme gibi kurumlar, dinî meşrulaştırma ve dinî kontrolle desteklenen son derece sağlam toplum normlarıyla sağlanmaktadır. Oldukça “dünyevileşmiş” toplumlarda bile evlilik, doğum, ölüm, mülk edinme gibi konular kutsal kurumlar olarak değerlendirilir. Pek çok sosyal kurum evrensel boyutta bir kutsallık taşır.²³ Bu noktada, özellikle dinin gündelik siyasi pratikleri de meşrulaştırmak için kullanılması sorunsal bir alan oluşturur. Dinin siyasi kurumlara yaptığı etki ve böylece meydana getirdiği siyasi kültür çoğu zaman kamplaşmalara sebep olur. Dinin meydana getirdiği siyasi kültürü, dinî kaynaklı kutsal bir obje gibi algılamak yanıltıcıdır. Siyasi kültür, altında ne yatarsa yatsın beşerî bir insan etkinliğidir. Hiçbir insan etkinliği kutsallaştırılmaz ve hakikatin kendisi olarak sunulamaz. Eğer dinin yarattığı siyasi kültür din gibi algılanırsa siyaset amaç, din de araç haline getirilmiş olur. Burada ince bir çizgi olduğu açıktır.²⁴ Özellikle Fransız İnkılabı, dinî kurumların doğru ve adil olanı meşrulaştırmadığında, nasıl prestij ve sosyal mevki kaybettiğini göstermesi açısından manidardır. İhtilal boyunca halkın, sadece krallıktan değil, aynı zamanda ruhanilerden de intikam almaktan çekinmemesi dikkat çekicidir.²⁵

Akıl ve yorum devreye girdiğinde her şeyin her şeye dönüştürebildiği dinî metin ve gelenekler, politik ve askeri kararlar dâhil pek çok düşünce ve aksiyonun kutsal bir anlam evreni içinde meşrulaştırılmasını sağlamaktadır. Örneğin intihar eylemlerinin cihad ve şehitlik anlayışlarıyla bağdaştırılarak açıklanması, eylemlerin klasik İslam savaş hukukunda dayanak bulmasını kolaylaştırmakta, eylemlere ivme kazandırmakta ve toplumsal kabul görmesini sağlamaktadır.²⁶ Yine Halaka’ya (Yahudi Şeriatı) dayalı politik bir ideoloji üreten Gush Emunim hareketine göre, Batı Şeria’nın Yahudiler tarafından kontrol altına alınması, ilahi olarak emredildiği için beşeri ya da demokratik kararlarla vazgeçilemeyecek bir politika olmaktadır. Bu anlayışın uzantısı olarak Batı Şeria topraklarında izinsiz yerleşim birimleri kuran Emunim üyeleri, Filistin bölgesinde Yahudi yerleşimini yayma ve güçlendirme hedeflerini dinî referans çerçevesine izafetle meşrulaştırmaktadır. Bu örnekler, dünyevileşme sürecinde, dinlerin ne kadar

²³ Zeki Arslantürk-Tayfun Amman, *Sosyoloji*, Kaknüs Yayınları, 4.Bsk., İstanbul 2001, s.132.

²⁴ Arslantürk-Amman, *Sosyoloji*, s.309.

²⁵ Albert Soboul, *Fransız İhtilali Tarihi*, Cem Yayınevi, Trc. Şerif Hulusi, İstanbul 1969, s.25-30 ve 663-666.

²⁶ Ahmet Özel, *İslam ve Terör: Fikhî Yaklaşım*, Küre Yayınları, İstanbul 2004, s.25;

bireysel ve görünmez hale gelirse gelsin, diğer taraftan siyasi meşruiyetin önemli bir parçası olarak kullanılmaya devam edildiğini göstermektedir.²⁷

3. Araştırma Bölgesi: Tatlısu

Tatlısu Gazi Mağusa ilçesine bağlı bir kasabadır. Ada'nın kuzey sahil şeridinde yer alan Tatlısu, Girne ilçesinin 40 km doğusunda Beşparmak Dağları ile Akdeniz sahilleri arasında bulunur. Tatlısu'nun yüzölçümü tarım alanları da dâhil yaklaşık 66 kilometre karedir. Eski adı Akatu olan Tatlısu'nun en son yapılan kazılarda tespit edilen kalıntılardan hareketle M.Ö. 8400 yılına kadar giden bir tarihi olduğu görülmektedir. Bölgede göçebelikten yerleşik hayata geçildiği Neolitik dönemden başlayarak Erken Tunç, Geç Tunç, Roma, Bizans ve Ortaçağ dönemlerine tarihlenen yerleşim yeri kalıntılarına rastlanmaktadır. Tarih boyunca korsanlar da dâhil çeşitli akınlara maruz kalan bölgenin M.S. 647 - 965 yılları arasında Müslümanların bölgede varlık göstermesiyle sahile daha yakın Kouphes mevkiinden şuan bulunan yerine taşındığı ifade edilmektedir.²⁸ Türklerin bölgedeki varlığı 1571 tarihinden sonra adanın Osmanlılar tarafından kontrol edilmesiyle başlatılabilir. Nitekim 1882 tarihinde İngilizler tarafından hazırlanan Kıbrıs haritasında, Akatu bölgesinde Hıristiyan, Müslüman ve karma köylerin bulunduğunu görülmektedir.²⁹ 1877 sonrası İngiliz döneminde, özellikle 1930'lardan sonra, artan Rum etkisi karşısında Tatlısu bölgesindeki Türklerin varlığı azalmaya, izleri silinmeye başlamıştır. Bu dönemlerde baskın bir Rumlaştırma faaliyetinden bahsedilmektedir. Hatta 19. yüzyılın sonlarına kadar Türklerin hâkimiyetinde olan bölgede bu dönemde hiç Türk kalmadığı ifade edilmektedir.³⁰

1974 Harekâtı'ndan sonra, Güney Kıbrıs Tatlısu köyünden göç eden Türklerin burada iskân edilmeleri sebebiyle 1975'den itibaren beldenin ismi Tatlısu olarak değiştirilmiştir. Harekât'tan sonra meskûn Rumlar da Güney Kıbrıs'a göç etmişlerdir. Günümüzde belediye olan Tatlısu'nun nüfusu yaklaşık 1500 civarındadır. Bölge halkının tamamı göçmendir. Halkın büyük bir kısmı Kıbrıs harekâtından sonra güneyden, bir kısmı Türkiye'den

²⁷ David Newman, "Gush Emunim", *Encyclopedia of the Modern Middle East and North Africa*, (Edt.) Philip Mattar, Vol. 2., 2nd ed., Macmillan Reference, New York 2004 ss.143-145.

²⁸ Tuncer Bağışkan, "Akatu (Tatlısu) ile çevresinin tarihi geçmişi", <http://www.yeniduzen.com/Ekler/adres-kibris/106/akatu-tatlisu-ile-cevresinin-tarihi-gecmisi/384>, 21.03.2016.

²⁹ Bu harita için bkz: <http://www.tatlisubelediyesi.org/icerik.php?id=11>, 16.03.2016

³⁰ <http://www.tatlisubelediyesi.org/icerik.php?id=11>, 16.03.2016

özellikle Adana, Osmaniye, Kahraman Maraş, Mersin, Konya ve Trabzon (özellikle Çaykara ve Araklı) illerinden bölgeye göç etmiştir. Günümüzde Tatlısu'nun üç mahallesi mevcuttur. Aktunç Mahallesi, Tatlısu'nun merkezi olup Beşparmak Dağları'nın eteklerinde bulunmaktadır. Belediye binası, karakol ve ilköğretim okulu bu mahallede bulunur. Küçük Erenköy Mahallesi ise bölgenin batısında sahil şeridinde bulunmaktadır. Kıbrıs'ın turizm merkezi olan Girne'ye yakınlığı sebebiyle bölgede son yıllarda tatil siteleri ve konutların arttığı görülmektedir. Yalı Mahallesi ise köy merkezinin hemen altında deniz kenarında bulunmaktadır. Beldede bulunan harnup ağaçları, seralar ve tarım arazilerinin çoğu bu bölgede yer almaktadır.

Coğrafya ve iklimin hayatı şekillendirmedeki etkisi sosyolojide öteden beri tartışılan bir konu olmuştur. Bu yüzden bölgenin iklim ve coğrafyasıyla ilgili burada kısa bilgilerin verilmesi uygun görülmüştür.³¹ Akdeniz iklim özelliğine sahip bölgede maki bitki örtüsü yanında özellikle harnup, zeytin, çam ve selvi ağaçları dikkat çekmektedir. Kuzey Kıbrıs'ın en önemli sebze üretimi yapılan bölgelerinden olan Tatlısu'da ayrıca seracılık, büyükbaş hayvancılık, küçükbaş hayvancılık, harnup ve zeytin yetiştiriciliği yanında balıkçılık da yapılmaktadır. 22 km sahil şeridi bulunan Tatlısu kıyıları, genellikle kayalık olmakla birlikte, yer yer küçük kumsallar ve koylara sahiptir. Kıbrıs'ın en eski yerleşim alanlarından birisi olduğu düşünülen Çiftlikdüzü kazı alanı yanında, Molulos Antik Kenti, Panaghia Pergaminiotisa Kilisesi, Tarihi Harnup Ambarları ve Eski Un Değirmenleri bölgenin tarihi ve turistik merkezleridir.³²

1950'de kurulan Tatlısu Spor Kulübü günümüzde Kuzey Kıbrıs 2. liginde futbol oynamaktadır. Bölgede bir adet kütüphane yanında, belediyeye bağlı Halk Eğitim Merkezi bulunmaktadır. Özellikle kadınlara yönelik faaliyetleriyle dikkat çeken Halk Eğitim Merkezi, Harnup pekmezi başta olmak üzere yöresel ürünlerin tanıtımı ve pazarlanmasında aktif roller üstlenmektedir. Yine 2016'da 11.si yapılacak olan geleneksel Uluslararası Harnup Festivali bölgenin ve ürünlerinin tanıtılmasına katkı sağlamaktadır. En son yapılan 29 Haziran 2014 belediye seçimlerinden hareketle, bölgedeki siyasi dağılıma bakıldığında, oyların %47.96'sını Demokrat Parti Ulusal Güçler, %34.51'ini Ulusal Birlik Partisi, %17.53'ünü ise bağımsız adayın aldığı görülmektedir.³³

³¹ Tedvin öncesi sosyolojide İbn Haldun, tedvin dönemi sosyolojide ise coğrafyacı okula bu konuda bakılabilir.

³² <http://www.tatlisubelediyesi.org/icerik.php?id=11>, 16.03.2016

³³ <http://www.kktcsecimler.com/bolge-sonuclari.html?bolge=15>, 23.03.2016.

4. Yöntem

Araştırmada metot olarak dokümantasyon ve tasvirî ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Bilgiler ise anket tekniğinden faydalanılarak toplanmıştır. Araştırma evrenini oluşturan Tatlısu bölgesinde, dindarlık, bir sosyal inşa süreci olarak modern süreçlerden bağımsız değildir. Bu manada, dinî hayat özellikle sanayileşme, kentlileşme, akıllaşma, ferdileşme ve dünyevileşme genel süreçlerinin etkisi altındadır. Bu süreçlerin tesiri altında dindarlık etkisini kaybetmemekte, biçim değiştirmektedir. Bu biçim değişikliği dinî hayat açısından iman esaslarında az, ibadetlerde görünür, sosyal hayatta ise en fazladır. Dolayısıyla dinî hayattaki değişim, temelde, inançtan ziyade, ibadetlerde bir zayıflama, dinin sosyal etkisinde bir aşınma, buna mukabil gelenekselleşmiş dinî davranışları muhafaza etme şeklinde ortaya çıkmaktadır. Özellikle ulaşımın kolaylaşması, iletişimin yoğunlaşması, ekonomik imkânların iyileşmesi, eğitimin artması, mesleklerin farklılaşması bu sürecin kasaba özelliği gösteren bölgeleri de kapsamına yol açmaktadır. Bu temel kabulden hareketle, makale, özellikle aşağıdaki altı hipotezi test etmeye çalışacaktır.

(H₁) İman esaslarına katılım yüksektir.

(H₂) Temel ibadetlerde insanların hayatında önemini korumaya devam etmektedir.

(H₃) Dinin inanç, ibadet, sosyal etki ve gelenekselleşmiş dinî davranış boyutlarında cinsiyete göre anlamlı bir farklılaşma mevcuttur.

(H₄) Dinin inanç, ibadet, sosyal etki ve gelenekselleşmiş dinî davranış boyutlarında yaşa göre anlamlı bir farklılaşma mevcuttur.

(H₅) Dinin inanç, ibadet, sosyal etki ve gelenekselleşmiş dinî davranış boyutlarında ekonomik duruma göre anlamlı bir farklılaşma mevcuttur.

(H₆) Dinin inanç, ibadet, sosyal etki ve gelenekselleşmiş dinî davranış boyutlarında Kıbrıs'a gelme zamanına göre anlamlı bir farklılaşma mevcuttur.

4.1. Örneklem Grubu

Araştırma örneklemini, Tatlısu bölgesinde ikamet eden 200 kişiden meydana gelmektedir. Araştırmaya katılanların %65'i (130 kişi) erkek %35'i (70 kişi) kadındır. Örneklem yaş aralığı 15 ve üstü olarak belirlenmiştir. Katılımcıların %39,4'ü 15-30 (79 kişi), %43,3'ü 31-50 (87 kişi), %34,4'ü ise 51

ve üstü (75 kişi) yaş aralığında yer almaktadır. Araştırmaya katılanların %3'ü (6 kişi) yurt dışı, %10'u (8 kişi) büyükşehir, %87'si (186 kişi) ise hayatının çoğunu köy, kasaba ve ilçede geçirmiştir. %57,7'si (116 kişi) evlilerden, %35,3'ü (71 kişi) bekârlardan, %6'sı (12 kişi) boşanmış, dul ve ayrı yaşayanlardan oluşmaktadır. Katılımcıların %18'ini (36 kişi) ilkokul, %54,5'ini (109 kişi) ortaokul ve lise, %27'sini ise (54 kişi) yüksekokul ve üniversite mezunları oluşturmaktadır. Ekonomik açıdan örneklemin %9'u (18 kişi) yüksek ve ortanın üstü, %76,4'ü orta (152 kişi), %9'u ortanın altı (18 kişi) ve %5'i (11 kişi) düşük gelir grubundan gelmektedir. Meslek olarak bakıldığında, katılımcıların %8,5'i (17 kişi) çiftçilerden, %33'ü (66 kişi) kamu ve özel sektördeki işçilerden, %17'si (34 kişi) ev hanımlarından, %12,5'i (25 kişi) öğrencilerden, %15'i (22 kişi) esnaf ve sanatkârlardan, %14'ü (28 kişi) ise unvanlı ve unvansız memurlardan meydana gelmektedir. Son olarak, Kıbrıslı olma ya da Kıbrıs'a gelme durumuna göre bakıldığında, katılımcıların %25'i (50 kişi) anası-babası Kıbrıslı yerli Kıbrıslılardan, %32'si (64 kişi) 1974 Harekâtı'ndan sonra, %5,5'i (11 kişi) 1990'dan sonra, %12,5'ü (25 kişi) 2000'den sonra gelenlerden, %20'si (40 kişi) ise anası-babası Kıbrıslı olmayıp Kıbrıs'ta doğanlardan meydana gelmektedir.

4.2. Ölçme Araçları

Araştırma serisinde 57 sorudan müteşekkil Likert tipi bilgi toplama formu kullanılmıştır. 2003 senesinde, Bolu'nun Gerede ilçesinde yürüttüğümüz bir araştırmada geliştirdiğimiz bu form, Kıbrıs şartlarına uyarlanarak yeniden düzenlenmiştir. Araştırmada dinî hayatın geneliyle ilgili iki ölçek kullanılmıştır. Tablo-1'de de görüldüğü gibi *Dinî Eğilim Ölçeği-I: İnanç ve İbadet* şeklinde isimlendirdiğimiz ilk ölçek üç alt boyuttan meydana gelmektedir. Dinî hayatın temel tezahürlerinden iman ve ibadet yanında, hayatın akışına kapılma ve dünyaya dalma da bir dinî eğilim boyutu olarak ele alınmaktadır. Zira İslam'da Allah rızasını kazanmak için yapılan her şuurulu davranış ibadet telakki edilmektedir. Altı iman esası yanında temel ibadetler dinî eğilimin bir göstergesi olarak kabul edilmiştir. Cuma ve Bayram namazlarıyla ilgili sorulara sadece erkek katılımcılar cevap verdiği için ölçeğe dâhil edilmemiş, bu konuda elde edilen veriler ölçek dışında değerlendirilmiştir.

Bireylerin dinî eğilimleri katılım ve sıklığı ölçen 1 ilâ 5 arasında bir puanlama sistemiyle ölçüldü. Katılım sorularında '1: Hiç Katılmıyorum', '2: Katılmıyorum', '3: Fikrim Yok', '4: Katılıyorum', '5: Tamamen katılıyorum' şeklinde bir puanlama yapılırken; sıklık sorularında '1: Hiçbir Zaman', '2: Nadiren', '3: Bazen', '4: Çoğu Zaman', '5: Her Zaman' şeklinde bir puanlama yapılmıştır. İnanç ve ibadetlerde cevabın 5'e yaklaşması pozitif dinî eğilime

işaret ederken, dünyaya dalmada puanlama tersten yapıldığı için 5'e yaklaşma dünyaya dalmanın arttığını göstermektedir.

Ölçeğin yapı geçerliliğinin tespitine yönelik yapılan faktör analizi sonucunda Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) örneklem yeterliliği testi sonucu ,930; faktör analizinin dayandığı korelasyon değerlerinin istatistiksel olarak anlamlılığını gösteren Barlett's Test of Sphericity sonucu $\chi^2=2375$, E3; $p=.000$ olarak tespit edilmiştir. Ayrıca ölçeğin üç boyuttan meydana geldiği ve varyansın %70,814'ünü açıkladığı görülmüştür. Ölçeğin güvenilirliğini test etmek için yapılan iç tutarlılık analizi sonucunda Cronbach Alpha değeri ise $(\alpha)=,888$ olarak tespit edilmiştir. Madde yük değerleri açısından taban değer "İmkanım olduğunda kazancımı her yıl düzenli olarak hesaplar, zekâtımı buna göre veririm" maddesine ait olup, 699; tavan değer ise, 922 olup "Melekler vardır" maddesine aittir. Madde yük değerlerinin genel olarak yüksek olduğu ölçekte, alpha değerlerinin de dünyaya dalma boyutu hariç yine yüksek olduğu tespit edilmiştir. Dünyaya dalma boyutunun madde yük değerlerinin iyi olması ve ölçeğin genel yapısı açısından önemli sorulardan oluşması alpha değerindeki düşüşe rağmen kullanılmasını bir zorunluluk haline getirmiştir. Ölçek maddeleri, madde yük değerleri, aritmetik ortalamaları ve her bir boyutun alpha değerleri Tablo-1'de gösterilmektedir. Hem faktör hem de iç tutarlılık analizlerinin sonuçları, *Dinî Eğilim Ölçeği-I: İnanç ve İbadet*'in geçerli, güvenilir ve istatistikî açıdan araştırmada kullanılmasının uygun olduğunu göstermiştir.

Tablo 1- Dinî Eğilim Ölçeği-I: İnanç ve İbadet				
(KMO= ,930; $\alpha= ,888$; $\chi^2= 2375$, E3; $p=000$; Açıklanan Toplam Varyans: %70,814)				
F1:İnanç Boyutu ($\alpha= ,929$)	N	M	SD	Madde Yüğü
S17.Allah vardır, tektir; evreni yaratan ve yönetendir.	200	4,76	,627	,788
S18.Melekler vardır.	200	4,76	,575	,922
S19.Kur'an'ı Kerim hakır ve hiçbir şekilde değişmemiştir. ³⁴	200	4,71	,660	,911

³⁴ Bu soru, ifade tarzı olarak iki yargıyı ölçer gibi gözükmele birlikte, bu maddede, hakikati ifade etmesi ve değişmezlik Kur'an tek ve ayrılmaz bir parçası olarak düşünölmüştür. Ortalama Türk insanının zihninde Kur'an'ın hak bir kitap olması onun değişmediği yargısını da içermektedir.

S20.Hz. Muhammed Allah'ın kulu ve son peygamberidir.	200	4,79	,516	,899
S21.Kıyamet günü ve ölümden sonra hayat vardır.	200	4,66	,724	,862
S22.Kader haklıdır.	200	4,62	,780	,834
F2:İbadet Boyutu ($\alpha=,921$)	N	M	SD	Madde Yüğü
S25.Beş vakit namaz kılma sıklığınız? (Hanımlar müsait olduklarında)	199	3,15	1,617	,856
S31.Teravih namazı kılar mısınız? (Hanımlar müsait olduklarında)	199	3,45	1,493	,847
S24.Ne sıklıkla Kur'an okursunuz. (Arapça veya Türkçesi'nden)	199	2,89	1,447	,844
S27.Ramazan orucunu ne kadar güçlüğ çeksem de tutarım.	199	3,81	1,435	,840
S33.Mübarek gün ve gecelerde ibadet eder misiniz?	199	3,74	1,374	,805
S23.Arapçasından Kur'an okumayı biliyorum.	199	3,34	1,674	,774
S28.İmkânınız olsa hacca gider misiniz?	199	4,09	1,307	,771
S29.İmkânım olduğunda kazancımı her yıl düzenli olarak hesaplar, zekâtımı veririm?	199	4,07	1,302	,699
F3:Dünyaya Dalma ($\alpha=, 51$)	N	M	SD	Madde Yüğü
S52.Giderek ahiretten ziyade dünya işlerine daldığımı düşünüyorum.	200	2,78	1,172	,770
S56.Gündelik hayatta aldığım kararları dinî emirlerden ziyade sosyal çevre belirler.	200	3,12	1,313	,770

Araştırmada dindarlığın sosyal hayatla ilgili yönlerini ele alan ikinci ölçeğimiz *Dinî Eğilim Ölçeği-II: Sosyal Hayat* şeklinde isimlendirilmiştir. *Dünya ile Uyum Arayan Dindarlık, Dinin Sosyal Etkisi, Diyanet Bakış ve*

Gelenekselleşmiş Dinî Davranış isimli dört alt boyuttan meydana gelen *Dinî Eğilim Ölçeği-II: Sosyal Hayat Ölçeği* dindarlığın sosyal görünümüne odaklanmaktadır. Din ve dünya arasında kurulan, çoğu zaman da sorunsal olan bağa odaklanan sosyal hayat ölçeği, temel tartışma alanları üzerinden, dindarlığın sosyal hayat içinde aldığı yeni biçimleri tasvir etmeye ve anlamaya çalışmaktadır. Bireylerin dinî eğilimleri katılım ve sıklığı ölçen yine 1 ile 5 arasında bir puanlama sistemiyle ölçülmüştür. Katılım sorularında '1: Hiç Katılmıyorum', '2: Katılmıyorum', '3: Fikrim Yok', '4: Katılıyorum', '5: Tamamen katılıyorum' şeklinde bir puanlama yapılırken; sıklık sorularında ise '1: Hiçbir Zaman', '2: Nadiren', '3: Bazen', '4: Çoğu Zaman', '5: Her Zaman' şeklinde bir puanlama yapılmıştır. *Dünya ile Uyum Arayan Dindarlık* boyutunda puanlama, son madde "Yeni yorumlarla dindarlığımı dünyaya uyumlu hale getiririm" sorusu hariç, tersten yapılırken, diğer boyutlarda katılım ve sıklığın artması olumlu karşılanmıştır. Ölçekte, cevabın 5'e yaklaşması her bir boyutta öne çıkarılan yargıya olumlu katılımı ifade etmektedir.

Ölçeğin yapı geçerliliğinin tespitine yönelik yapılan faktör analizi sonucunda Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) örneklem yeterliliği testi sonucu ,810; faktör analizinin dayandığı korelasyon değerlerinin istatistiksel olarak anlamlılığını gösteren Barlett's Test of Sphericity sonucu $\chi^2=874,616$; $p=.000$ olarak tespit edilmiştir. Ayrıca ölçeğin üç boyuttan meydana geldiği ve varyansın %56,303'ünü açıkladığı görülmüştür. Ölçeğin güvenilirliğini test etmek için yapılan iç tutarlılık analizi sonucunda Cronbach Alpha değeri ise $(\alpha)=,767$ olarak tespit edilmiştir. Madde yük değerleri açısından taban değer "Dinde zorlama yoktur, isteyen beğendiği inancı seçebilir" maddesine ait olup ,413; tavan değer ise ,780 olup "Ahirette kurtuluş için önemli olan kalp temizliğidir, kalbi temiz olan cennete girer" maddesine aittir. Ölçek maddeleri, madde yük değerleri, aritmetik ortalamaları ve her bir boyutun alpha değerleri Tablo-2'de gösterilmektedir. Hem faktör hem de iç tutarlılık analizlerinin sonuçları, bütün değerler birlikte değerlendirildiğinde, *Dinî Eğilim Ölçeği-II: Sosyal Hayat* ölçeğinin geçerli, güvenilir ve istatistikî açıdan araştırmada kullanılmasının uygun olduğunu göstermektedir.

Tablo 2- Dinî Eğilim Ölçeği-II: Sosyal Hayat				
(KMO= ,810; α= ,767; $\chi^2=874, 616$; $p=000$; Açıklanan Varyans: %56,303)				
F1:Dünya ile Uyum Arayan Dindarlık Boyutu (α= ,527)	N	M	SD	Madde Yüğü
S58.Ahirette kurtuluş için önemli olan kalp temizliğıdir, kalbi temiz olan cennete girer.	200	2,8900	1,65578	,780
S46.Kadınlar bütün meslek dallarında erkeklerle eşit olmalıdırlar.	200	2,7950	1,48459	,740
S50.Gençlerin kız-erkek birlikte bulunmalarında ve sohbet etmelerinde bir mahzur görmem. (Okulda, işte, vs.)	200	2,5100	1,43534	,721
S57.İş hayatında ve sosyal ortamlarda namaz kılacak yer aramayıp, namazımı kazaya bırakırım.	200	3,1900	1,38691	,570
S53.Yeni yorumlarla dindarlığımı dünyaya uyumlu hale getiririm.	200	2,9250	1,36701	,541
F2:Dinin Sosyal Etki Boyutu (α= ,596)	N	M	SD	Madde Yüğü
S43.Dinî grupların (tarikatlarn ve cemaatlerin) dini yaşamada önemi büyüktür.	200	3,3300	1,32661	,671
S35.Dinle doğrudan ilgili olmayan konularda din adamlarına danışma durumunuz.	200	3,1000	1,41776	,662
S37.Davranışlarımin dine uygun olup olmadığına daima dikkat ederim.	200	3,9200	1,18347	,643
S39.Dindar insan ticari hayatta daha dürtüst ve güvenilirdir.	200	3,8600	1,20735	,600
S47.Aile fertlerinden dinî görevlerini yerine getirmeyenler uyarılmalıdır.	200	4,1150	1,05705	,500
S48.Dinde zorlama yoktur, isteyen	200	4,0100	1,23186	,413

beğendiği inancı seçebilir.				
F3:Diyanet Boyutu ($\alpha=, 817$)	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	Madde Yüğü
S41.Din İşleri Dairesi'nin verdiği fetvalara güvenirim. (müftü, vaiz, imam, müezzin vb.)	200	3,9850	1,06322	,870
S42.Din İşleri Dairesi görevlileri dinî hizmetlerde başarılı ve yetkindir. (müftü, vaiz, imam, müezzin vb.)	200	3,9000	,97197	,858
F4:Gelenekselleşmiş Dinî Davranış Boyutu ($\alpha=, 581$)	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	Madde Yüğü
S36.Akrabalarınızı ziyaret sıklığınız.	200	4,5200	1,01724	,690
S34.Dua etme sıklığınız?	200	4,3050	,98326	,650
S30.İmkânınız olsa kurban keser misiniz?	200	3,8700	,90953	,510

4.3. Verilerin Toplanması ve İstatistiksel Analizleri

Araştırma kapsamında geliştirilen anket formu, 2016 Mart ve Nisan aylarında araştırmacının kendisi ve bölgeden iki kişinin yardımıyla uygulanmıştır. Uygulamada, katılımcıların gönüllü olmaları ön planda tutulmuş, bölgenin sosyal profilini yansıtacak şekilde dengeli bir biçimde uygulanmaya gayret edilmiş, üçte ikisinden fazlası doldurulmamış formlar değerlendirme dışı tutulmuştur. Uygulamalar bazen tek, bazen de 3-4 kişilik gruplar şeklinde yapılmıştır. Uygulama esnasında katılımcılara gerekli açıklamalar yapılmış, anketlerin cevaplanması ise ortalama 10-15 dakika sürmüştür. Veri temizleme işleminden sonra, hipotezlerin test edilmesi için gerekli analizler SPSS-16 paket programı yardımıyla yapılmıştır. Ölçeklerin faktöryel yapısının belirlenmesinde temel bileşenler analizi (principle component analysis, PCA), maddeler arasındaki iç-tutarlılığı belirlemek için iç-tutarlılık analizi (cronbach alpha), değişkenler arasındaki ilişkilerin tespitinde ise T-testi ve One Way Anova kullanılmıştır.

5. Bulgu ve Yorumlar

(H₁) İman esaslarına katılım yüksektir.

Geliştirdiğimiz ölçek dikkate alındığında, inanç boyutunda en yüksek ortalamalar 5 üzerinden Allah'a (M:4.76), Meleklerle (M:4.76), ve Hz.

Muhammed'e (M:4.79) imanda tespit edilmiş, en düşük ortalamalar ise yine Kıyamet (M:4.66) ve Kader'e (M:4.62) imanda saptanmıştır.³⁵ Ortalamalar dışında aşağıda Tablo-3'de iman esaslarına katılım oranları ayrıca verilmektedir. %96,5 ile en fazla katılım oranına sahip iman esası, Allah'a iman olarak tespit edilmiştir. Örnek grubunda Meleklerle iman %96; Kur'an'a iman %93,5; Hz. Muhammed'e İman %96; Kıyamet'e iman %90,5; Kader'e iman ise %92 şeklinde tespit edilmiştir. Bununla birlikte, bütün iman esasları dikkate alındığında, ortalama %2,1'lik bir grubun alenen iman esaslarına katılmadıkları; yine ortalama %3,8'inin ise "fikrim yok" seçeneğini işaretleyerek inanç konusunda bocalama yaşadığı görülmektedir. Ermiş'in Kıbrıs araştırmasında şüphe duymaksızın Allah'a inananların oranı %90,9, meleklerle inananların oranı %74, Kur'an'a inananların oranı, % 15,1'i bazı hükümlerin geldiği dönemle ilgili olduğunu belirtmekle birlikte %80,1'dir. Aynı çalışmada Hz. Peygambere inanmayanların oranı %5,9, ahirete inanmayanların oranı %11,6, kaza ve kadere inanmayanların oranı ise %11,8 şeklinde tespit edilmiştir.³⁶

İnanç konusunda, genel olarak, birkaç puan farkla Türkiye'de yapılan araştırmalar da benzer sonuçlara sahiptir. Diyanet'in Türkiye çapında yaptırdığı *Dinî Hayat Araştırması*'nda şeksiz şüphesiz Allah'a inananların oranı %98,7 tespit edilmiştir. Bizim araştırmamızı da destekler mahiyette, ahiret ve öldükten sonra hesaba inanmada bu oran, %96,2'ye, kaza ve kaderde ise %97,9'a inmektedir.³⁷ *İzmir*'de bu oranlar Allah'a imanda %95, Meleklerle imanda %94, Kur'an'a imanda %95, Hz. Muhammed'e imanda %87, Ahiret'e imanda %94, Kader'e imanda %93³⁸; *Konya*'da Allah'a imanda %98, Meleklerle imanda %85, Kur'an'a imanda %97, Hz. Muhammed'e imanda %98, Ahiret'e imanda %98, Kader'e imanda %96³⁹; *Çorum*'da Allah'a imanda %99, Kur'an'a imanda %98, Ahiret'e imanda %98⁴⁰; *Rize*'de Allah'a

³⁵ İnanç Boyutu ile ilgili veriler için Ölçme Araçları başlığı altındaki Tablo-1'e bakılabilir.

³⁶ Hacı Ermiş, *Kıbrıs'ta Sosyal ve Dini Hayat: Mesarya Örneği*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2016, s.139-155.

³⁷ Diyanet İşleri Başkanlığı, *Dini Hayat Araştırması*, Ankara 2014, s.11 ve 26-27.

³⁸ M. Emin Köktaş, *Türkiye'de Dini Hayat (İzmir Örneği)*, İşaret Yayınları, İstanbul 1993, ss. 77-97.

³⁹ Celalettin Çelik, *Şehirleşme ve Din (Konya Örneği)*, Çizgi Yayınları, Konya 2002, ss.198-212.

⁴⁰ Mustafa Arslan, *Türk Popüler Dindarlığı (Çorum Örneği)*, Dem Yayınları, İstanbul 2004, ss.271-279.

imanda % 99⁴¹; Erzurum'da Meleklerle imanda %92, Kur'an'a imanda %99, Hz. Muhammed'e İman %99, Ahiret'e imanda %99, Kader'e imanda ise %90 şeklinde tespit edilmiştir.⁴² Yukarıdaki şehir merkezlerine nazaran, araştırma bölgemize daha fazla benzediği söylenebilecek geleneksel bölgelerden Bolu Gerede'de bütün mezkûr iman esaslarında oran %99 şeklinde tespit edilirken⁴³; yine geleneksel bir bölge olan Adana Yeniyayla'da Allah'a iman %97, Kader'e iman %98, Ahiret'e iman ise %99 olarak bulunmuştur.⁴⁴ Yukarıdaki bulgular, inanç açısından bölgeler arası derece farklılığı olduğunu, Tatlısu bölgesinin de Türkiye'deki inanç yapısını büyük oranda yansıttığını göstermektedir. Bununla birlikte, özellikle Kıyamet ve Kader'e iman konularında inançsızlık ve bocalamanın, diğer inanç esaslarına nazaran daha fazla olduğu dikkat çekmektedir. Dolayısıyla ölümden sonraki hayat ve kader inancı konusunda, diğer iman esaslarına göre, şüphe ve tereddütlerin arttığı söylenebilir.

Bu eğilim ayrıca, inançsızlığın, kader ve kıyamet konusunda yaşanan şüphelerle tetiklendiği yorumuna da kapı aralamaktadır. İnsanların önce kader konusunda bocalama yaşadıkları, daha sonra diğer iman esaslarında da şüphe etmeye başladıkları söylenebilir. Özellikle kader konusundaki nispi düşüş, bir taraftan yaşanan haksızlık, yetersizlik, ezilmişlik duyguları yanında başa gelen olumsuzlukları açıklamada yaşanan bocalamalar; diğer taraftan, dinî kültürümüzde kader mevzusunun çok fazla sorulmasının/konuşulmasının hoş karşılanmamasıyla ilgili olabilir. Genel olarak eğitim sisteminde, özel olarak din hizmeti veren kurumlarda kader konusunun yeterince aydınlatılıp aydınlatılmadığı bu noktada yeniden sorulabilir. Aynı değerlendirme kader dışında diğer inanç konuları için de geçerli olabilir. Tatlısu beldesinde, ateizm, varlık ve bilgi zemininde bilinçli felsefi bir sorgulamadan ziyade, hayat karşısında verilen mücadelede, yaşanan nâhoş hâdiselerin ya da sosyalleşme sürecinde edinilen rol modellerinin tesirinde; tepkisellik, duygusallık ve karamsarlıkla nitelenebilecek karmaşık bir ruh haliyle açıklanabilir. Nispet olarak küçük bile olsa, bölgedeki ateizmin, daha hususi ve teferruatlı araştırmalarla

⁴¹ Ali Akdoğan, *Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Geçişte Dini Hayat (Rize Örneği)*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2002, ss.125-126.

⁴² Ünver Günay, *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat*, Erzurum Kitaplığı, İstanbul 1999, ss.73-78.

⁴³ Halil Aydınalp, *Din Kurumu Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Gerede'de Dini Hayat*, Gerede Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2012, ss.138-142.

⁴⁴ M. Ali Kirman, *Yeniyayla'da Dini Hayat*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1994, ss.65-72.

anlaşılmasında zaruret vardır. Zira ateizm konusunda istatistikî açıdan küçük görülebilecek rakamlar, sosyal münasebet ve sosyal etki açısından daha büyük sonuçlar doğurabilecek özelliktedir.

Tablo-3: İman Esaslarına Katılım

İman Esası		N	%	İman Esası	N	%
Allah'a İman	Tamamen Katılıyorum	165	82,5	Meleklerle İman	164	82
	Katılıyorum	28	14,0		28	14
	Fikrim Yok	3	1,5		6	3
	Katılmıyorum	2	1,0		1	,5
	Hiç Katılmıyorum	2	1,0		1	,5
	Toplam	200	100		200	100
Kur'an'a İman	Tamamen Katılıyorum	161	80,5	Hz. Muhammed'e İman	167	83,5
	Katılıyorum	26	13		25	12,5
	Fikrim Yok	8	4		7	3,5
	Katılmıyorum	5	2,5		1	,5
	Hiç Katılmıyorum	-	-		-	-
	Toplam	200	100		200	100
Kıyamete İman	Tamamen Katılıyorum	157	78,5	Kadere İman	150	75
	Katılıyorum	24	12,0		34	17
	Fikrim Yok	15	7,5		7	3,5
	Katılmıyorum	3	1,5		8	4
	Hiç Katılmıyorum	1	,5		1	,5
	Toplam	200	100		200	100

(H₂) Temel ibadet esasları insanların hayatında önemini korumaya devam etmektedir.

İslam'da Allah'ın rızası gözetilerek yapılan her söz, fiil, tavır ibadettir. Burada temel ibadetler gösterge olarak ele alınmaktadır. İbadetlerdeki değişimi ve değişim yönünü ölçebilmek için sıfır noktası teşkil edecek daha önce yayınlanmış bir araştırma olmadığı için, hipotez, ibadetlerdeki farklı katılım sıklığı üzerinden kurgulanmış; ifa edilme sıklığındaki farklılaşmaya rağmen ibadetlerin insanların hayatlarındaki varlığı saptanmaya çalışılmıştır.

Araştırmada en yüksek ortalamaların tespit edildiği ibadetler hac (M:4.09) ve zekât (M:4.07) olarak tespit edilirken, en düşük ortalamalar Arapça veya Türkçesinden Kur'an okuma (M:2.89) ve beş vakit namaz kılmada (M:3.15) ortaya çıkmıştır. Yine mübarek gün ve gecelerde ibadet etme (M:3.74) yanında Ramazan orucunu (M:3.81) tutmada da ortalamalar nispeten yüksektir. Diğer maddelere nazaran zekât ve hacla ilgili davranış soruları "imkânınız olsa" kaydıyla sorulduğu için denekler tarafından daha soyut ve teorik düzeyde algılanmış olabilir.⁴⁵

Detayları Tablo-4'de görüldüğü gibi, örneklem grubunda Arapçasından Kur'an okuyabilenlerin oranı %36; Arapça ya da Türkçe, her zaman Kur'an okuyanların oranı %20,5 olarak tespit edilmiştir. Arapçasından Kur'an okuyabilenlerin oranının düşük olduğu söylenebilir; buna mukabil okuma sıklığı değişmekle birlikte, Kur'an okuyanların toplam oranının %75,5 olması, Kur'an'la irtibatın devam ettiğini göstermektedir. Namazlar açısından bakıldığında, her zaman kılanlar dikkate alındığında, oranlar, günlük namazlarda %34; Cuma namazında % 37; Bayram namazında % 67,4; Teravih namazında %35 şeklinde tespit edilmiştir.

Diğer oranlar benzer araştırmaların sonuçlarıyla örtüşürken, özellikle Cuma namazında oranın düşük olduğu söylenebilir. Düşük olmasında ise, hiç kılmayanların oranının %14,8 olduğu dikkate alınrsa, özellikle örneklem grubunda yer alan işçi, memur ve öğrencilerin Cuma saatinde camiye gidememeleri etkili olabilir. Hiçbir zaman günlük namaz kılmayanların oranı %26; yine hiçbir zaman kılmayan dikkate alındığında, bu oranlar, Cuma namazında %14,8; Bayram namazında %9,6; Teravih namazında ise %18,5'dir. Oransal olarak en fazla ihmal edilen günlük namaz dikkate alındığında bile, katılım sıklıkları farklılaşmakla birlikte, insanların

⁴⁵ İbadet Boyutu ile ilgili verileri toplu incelemek için Ölçme Araçları başlığı altında Tablo-1'e bakılabilir.

%74'ünün hayatında namaz ibadetinin var olduğu ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte, hiç kılmayanlarla nadiren kılanlar birlikte değerlendirildiğinde, örnek grubunun %37,5'inin hayatında günlük namazın önemli bir yere sahip olmadığı anlaşılmaktadır. Dünyevileşme eğiliminin, ibadetler içinde özellikle günlük namazlarda kendisini gösterdiği söylenebilir. Namaz ibadetindeki bu daralma, her gün ve nispeten kısa aralıklarla ifa edilen bir pratik olması yanında, şehirleşme süreci içinde rasyonelleşme, bireyselleşme ve gündelik dünyevi faaliyetlere aşırı yoğunlaşmayla açıklanabilir. İş ve eğitim için çevre şehirlere gününbirlik gitmekle birlikte, nispeten daha rahat bir hayat yaşayan Tatlısu halkı için, yukarıdaki genel süreçler yanında, liberal özellikler taşıyan adanın kendine özgü kültürü de bu sonuçlarda etkili olabilir.

Tablo-4: İbadet Esaslarına Katılım-I

İbadet Esası		S	%	İbadet Esası		S	%
Arapçasından Kur'an Okuyabilme	Tamamen Katılıyorum	49	24,5	Arapça ya da Türkçesinden Kur'an Okuyabilme	Her Zaman	41	20,5
	Katılıyorum	23	11,5		Çoğu Zaman	27	13,5
	Fikrim Yok	23	11,5		Bazen	49	24,5
	Katılmıyorum	20	10,0		Nadiren	35	17,5
	Hiç Katılmıyorum	85	42,5		Hiçbir Zaman	48	24,5
	Toplam	200	100		Toplam	200	100
	Günlük Beş Vakit Namaz	Her Zaman	68		34	Cuma Namazı (sadece erkekler)	Her Zaman
Çoğu Zaman		21	10,5	Çoğu Zaman	29		21,5
Bazen		36	18	Bazen	21		15,6
Nadiren		23	11,5	Nadiren	15		11,1
Hiçbir Zaman		52	26	Hiçbir Zaman	20		14,8
Toplam		200	100	Toplam	135		100
B a		Her Zaman	91	67,4	T e		Her Zaman

	Çoğu Zaman	20	14,8		Çoğu Zaman	37	18,5
	Bazen	7	5,2		Bazen	40	20
	Nadiren	4	3		Nadiren	15	7,5
	Hiçbir Zaman	13	9,6		Hiçbir Zaman	37	18,5
	Toplam	135	100		Toplam	200	100

Ermiş'in Kıbrıs araştırmasında beş vakit namaz kılanların oranı %8,3, hiç Ramazan orucu tutmayanların oranı %35,4, hiç zekât vermeyenlerin oranı %28, hiç Kurban kesmeyenlerin oranı %7,7, hacca gitmek istemeyenlerin oranı ise %23,7 olarak tespit edilmiştir.⁴⁶ Diyanet'in araştırmasında "her zaman" vakit namazlarını kılanlar %42,5 şeklinde tespit edilirken, "hiçbir zaman" kılmayanlar %16,9 olarak bulunmuştur.⁴⁷ Arapçasından Kur'an okumasını bilenlerin oranı %74,2'dir.⁴⁸ "Her zaman" Cuma namazı kılanlar kentte %54,6, kırsal alanlarda %65, Bayram namazı %77,1, Teravih namazı %26,3, Ramazan orucu (sağlığım elverdiği ölçüde) %83,4, Zekât %71,9, Hac ise %84,9 şeklinde bulunmuştur.⁴⁹ Yapılan çeşitli araştırmalarda, devamlı namaz kılanların oranları, beş vakit günlük namazlarda İzmir ve Konya'da %24, Çorum'da %56, Rize'de %45; Erzurum'da %36, Bolu Gerede'de %30, Adana Yeniyayla'da ise %20 tespit edilmiştir.⁵⁰ Tatlısu bölgesinin, özellikle Konya, Erzurum, Gerede ve Yeniyayla'daki sonuçların orta çizgisinde yer aldığı söylenebilir. Diğer ibadetlere bakıldığında, devamlı Kur'an okuyanlar İzmir'de %13, Konya'da %15, Erzurum'da %9, Gerede'de %11, Adana Yeniyayla'da %9⁵¹; devamlı Cuma namazı kılanlar Rize'de %78; Erzurum'da %61, Bolu Gerede'de %70, Adana Yeniyayla'da ise %65⁵²; devamlı Bayram namazı kılanlar Erzurum'da %84, Gerede'de %92, Adana Yeniyayla'da ise

⁴⁶ Hacı Ermiş, *Kıbrıs'ta Sosyal ve Dini Hayat: Mesarya Örneği*, s. 165;173; 181 ve 186.

⁴⁷ Diyanet İşleri Başkanlığı, *Dini Hayat Araştırması*, s.43.

⁴⁸ A.g.e., s.92.

⁴⁹ A.g.e., s.52-78.

⁵⁰ M.Emin Köktaş, a.g.e, ss.107-108; Celalettin Çelik, a.g.e., ss.222-223; Mustafa Arslan, a.g.e., s.280; Ali Akdoğan, ss.141-145; Ünver Günay, a.g.e., ss.94-95; Halil Aydınalp, a.g.e., ss.111;116-117; M.Ali Kirman, a.g.e., ss.77-81.

⁵¹ M.Emin Köktaş, a.g.e, ss.107-108; Celalettin Çelik, a.g.e., ss.222-223; Ünver Günay, a.g.e., ss.94-95; Halil Aydınalp, a.g.e., ss.111;116-117; M.Ali Kirman, a.g.e., ss.77-81.

⁵² Ali Akdoğan, ss.141-145; Ünver Günay, a.g.e., ss.94-95; Halil Aydınalp, a.g.e., ss.111;116-117; M.Ali Kirman, a.g.e., ss.77-81.

%93⁵³ tespit edilmiştir. Aşağıda tablo-5’de devamlı yapılan Oruç, Zekât, Hac ve Kurban ibadetlerinin çeşitli bölgelere göre dağılımı dikkate alındığında,⁵⁴ Tatlısu’da anılan ibadetlerde belirli bir bölgeyle doğrudan uyumlu sonuçlar tespit edilmemiştir.

Tablo-5: Bölgelere Göre <u>Devamlı</u> Oruç Tutan, Zekât Veren, Kur’an Okuyan, İmkânı Olup da Hacca Giden veya Gitmeyi Düşünen, İmkânı Olup da Kurban Kesenler				
BÖLGE	Oruç %	Zekât %	Hac %	Kurban %
İZMİR	18	25	82	37
KONYA	88	11	86	58
ÇORUM	36	-	-	-
RİZE	96	52	85	-
ERZURUM	72	24	84	-
GEREDE (BOLU)	92	49	87	53
YENİYAYLA (ADANA)	82	42	72	74
TATLISU (KIBRIS)	50	57	60	76

Aşağıda Tablo-6’daki oranlar dikkate alındığında, her zaman ve çoğu zaman şıkları birlikte değerlendirildiğinde, Ramazan orucu %63,5; Kurban kesme %87,5; Hacca gitme %71,9; Zekât verme %75; Dua %81,5; mübarek gün ve gecelerde ibadet %70,5 tespit edilmiştir. Katılımın en yüksek tespit edildiği ibadetler sırasıyla Kurban, Dua ve Zekât şeklinde sıralanmaktadır. Kurban, dua ve genelde yardım etme/sadaka verme şeklinde algılanan zekât gibi gelenekselleşmiş ve sosyal yönü ağır basan ibadetlerin, günlük namaz ve Ramazan orucu gibi bireysel yönü daha baskın olan ibadetlere göre daha

⁵³ M.Ali Kirman, a.g.e., ss.77-81. Ünver Günay, a.g.e., ss.94-95. Halil Aydınalp, a.g.e., ss.111;116-117.

⁵⁴ M. Emin Köktaş, a.g.e, s.116vd; M.Ali Kirman, a.g.e., s.84vd; Halil Aydınalp, a.g.e., s.112vd; Ünver Günay, a.g.e., s.120vd; Ali Akdoğan, s.146vd; Mustafa Arslan, a.g.e., s.284; Celalettin Çelik, a.g.e., s.232vd.

fazla yerine getirildiği görülmektedir. Yapma sıklığı az olan ibadetlere katılım artmaktadır. Daha yoğun ve ritmik yapılması gereken ibadetler daha az yerine getirilmektedir. Tablo-4 ve 6'daki bulgular birlikte değerlendirildiğinde, ibadetlerle ilgili hipotezimizi destekler mahiyette, devam ve sıklık problemi olmakla birlikte, insanların hayatında temel ibadet esaslarının önemini koruduğu söylenebilir.

Tablo-6: İbadet Esaslarına Katılım-II

İbadet Esası		N	%	İbadet Esası		N	%
Ramazan Orucu	Her Zaman	100	50	İmkânı Olduğunda Kurban Kesme	Her Zaman	151	75,5
	Çoğu Zaman	27	13,5		Çoğu Zaman	24	12
	Bazen	31	15,5		Bazen	12	6
	Nadiren	18	9		Nadiren	4	2
	Hiçbir Zaman	24	12		Hiçbir Zaman	9	4,5
	Toplam	200	100		Toplam	200	100
	İmkânı Olduğunda Hacca Gitme	Her Zaman	120		60,3	İmkânı Olduğunda Zekât Verme	Her Zaman
Çoğu Zaman		23	11,6	Çoğu Zaman	37		18,5
Bazen		23	11,6	Bazen	20		10
Nadiren		20	10,1	Nadiren	13		6,5
Hiçbir Zaman		13	6,5	Hiçbir Zaman	17		8,5
Toplam		199	100	Toplam	200		100
Dua Etme		Her Zaman	115	57,5	Mübarek Gün ve Gecelerde İbadet		Her Zaman
	Çoğu Zaman	48	24	Çoğu Zaman		66	33
	Bazen	24	12	Bazen		42	21
	Nadiren	9	4	Nadiren		9	4,5
	Hiçbir Zaman	4	2	Hiçbir Zaman		8	4
	Toplam	200	100	Toplam		200	100

(H₃) Dinin inanç, ibadet, sosyal etki ve gelenekselleşmiş dinî davranış boyutlarında cinsiyete göre anlamlı bir farklılaşma mevcuttur.

Aşağıda Tablo-6’da verilen T-testi sonuçları, cinsiyete göre dinî hayattaki farklılaşmaları göstermektedir. Buradaki veriler dikkate alındığında, araştırma bölgesinde inanç, ibadet, dinin sosyal etkisi ve gelenekselleşmiş dinî davranışlarda cinsiyete göre istatistikî açıdan anlamlı bir farklılaşma olduğu tespit edilmiştir ($p < 0,05$). Ortalamalara bakıldığında (tablodaki M değerleri) farklılaşmanın kadınlar lehine olduğu dikkat çekmektedir. Kadınların inanç, ibadet, dinin sosyal etkisi ve gelenekselleşmiş dinî davranış boyutlarında erkeklere nazaran daha yüksek ortalamalara sahip oldukları görülmektedir. Dolayısıyla Tablo-6’daki bulgular dikkate alındığında, cinsiyete göre dinî hayatta anlamlı bir farklılaşma olduğu, kadınların erkeklere nazaran dinî hayata yönelik daha olumlu bir tutum geliştirdikleri ortaya çıkmaktadır. Asım Yapıcı ve Yusuf Emre’nin Lefkoşa, Gazimağusa, İskele kent merkezi ve buralara bağlı köylerde yaptıkları araştırmada ise erkekler “namaz kılma” ve “oruç tutma” sıklığında; kadınlar ise “bir yaratıcının varlığına inanma”, “Allah’ın varlığını hissetme” ve “dua etme” sıklığında daha fazla puan almışlardır. Bu araştırmada “Allah’ın varlığını hissetme” ve “dua etme” sıklığında cinsler arasında kadınlar lehine istatistikî açıdan anlamlı farklılık olduğu ortaya çıkmıştır.⁵⁵ Yine aynı ikilinin bir başka yayınında, erkeklerin daha hazcı olmasına karşın, dindarlık açısından cinsiyete göre bir farklılık tespit edilmemiştir.⁵⁶ Ermiş’in Kıbrıs araştırmasında da, genel olarak, hem inanç esaslarında, hem de namaz, oruç, hac, fitre ibadetlerinde kadınlar lehine anlamlı sonuçlar çıktığı görülmektedir.⁵⁷

Tablo-6: Cinsiyete Göre Dinî Hayatta Farklılaşma-T Testi Sonuçları⁵⁸

Dinî Hayat	Cinsiyeti niz	N	M	S	T	P
İnanç	Erkek	130	4,65	,623	- 2,158	

⁵⁵ Asım Yapıcı,-Yusuf Emre, “Türkiye Göçmeni ve Yerli Kıbrıslılarda Dindarlık: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Örneği”, *Dini Araştırmalar*, C.18, S.47, Temmuz-Aralık 2015, s.22.

⁵⁶ Yusuf Emre-Asım Yapıcı, “Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Vatandaşlarının Değer Yönelimleri”, *Turkish Studies*, Volume 10/2, Winter 2015, s.342.

⁵⁷ Hacı Ermiş, *Kıbrıs’ta Sosyal ve Dini Hayat: Mesarya Örneği*, s.139 vd.

⁵⁸ $p < 0,05$ bu ve bundan sonraki tablolarda anlamlılık düzeyini ifade eder.

	Kadın	69	4,83	,404	- 2,448	,032
İbadet	Erkek	130	3,37	1,177	- 3,473	,001
	Kadın	69	3,96	1,067	- 3,579	
Sosyal Etki	Erkek	130	3,64	,744	- 2,196	,029
	Kadın	69	3,87	,636	- 2,303	
Gelenekselleşmiş Dinî Davranış	Erkek	130	4,13	,737	- 2,687	,008
	Kadın	69	4,42	,635	- 2,813	

Yapılan araştırmalarda cinsiyet ve dindarlıkla ilgili farklı sonuçlara ulaşıldığını görmekteyiz. Koştaş, üniversite öğrencileri arasında yaptığı araştırmasında, kızların erkeklere göre daha az namaz kıldıkları sonucuna ulaşmıştır.⁵⁹ Uysal, bizim bulgularımızın hilafına, kadınların erkeklerden daha az dindar oldukları sonucuna ulaşmıştır.⁶⁰ Aydınalp ise, istatistikî açıdan anlamlı fark olmamakla birlikte, ortalama puanlar açısından, kadınların daha dindar oldukları sonucuna ulaşmıştır.⁶¹ Benzer şekilde Ayten de Türkiye genelinde yaptığı araştırmasında, kadınların erkeklere göre daha dindar olduğu sonucuna ulaşmıştır.⁶² Çelik, dinî inançlara bağlılık konusunda cinsiyete göre bazı farklılaşmalar olduğunu ifade ederek, kadınların erkeklere göre daha kesin inançlı, ibadetleri yerine getirmede daha hassas ve mistik-büyüsel bir dindarlığa daha yatkın olduklarını tespit etmiştir.⁶³ Akdoğan ise, cinsiyetle dinî inanç, ibadet ve dinin toplumsal boyutları arasında önemli bir farkın olmadığını ifade etmekte; fakat dinin

⁵⁹ Münir Koştaş, a.g.e., s.54.

⁶⁰ Veysel Uysal, a.g.e., s.68.

⁶¹ Halil Aydınalp, a.g.e., s.174

⁶² Ali Ayten, *Empati ve Din: Türkiye'de Yardımlaşma ve Dindarlık Üzerine Psiko-sosyal Bir Araştırma*, İz Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, 2013, s. 138.

⁶³ Celalettin Çelik, a.g.e., ss.352-353.

toplumsal boyutlarında erkeklerin kadınlara göre daha hassas oldukları sonucuna varmaktadır.⁶⁴ Karaşahin ise Gördes'te yaptığı araştırmasında, kadınların erkeklere göre iman esaslarına, ahlakî normlara ve dinin toplumsal anlatımına yönelik tutumlarda daha yüksek ortalamalara sahip olduklarını, buna karşın ibadetlere bağlılıklarının ise daha düşük olduğunu tespit etmiştir.⁶⁵ Cinsiyete göre dinî hayat farklılaşmakla birlikte, bu farkın yönü konusunda araştırmalar genel bir eğilim olmadığını göstermektedir. Araştırma bölgesi ve kişilerin sosyal profiline göre bu konuda sonuçlar değişmektedir.

(H₄) Dinin inanç, ibadet, sosyal etki ve gelenekselleşmiş dinî davranış boyutlarında yaşa göre anlamlı bir farklılaşma mevcuttur.

İnanç, ibadet, dinin sosyal sosyal etkisi ve gelenekselleşmiş dinî davranış boyutlarında dinî hayata yönelik tutumlarda yaşa göre istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılaşma tespit edilmemiş; dolayısıyla hipotezimiz araştırma bulguları tarafından desteklenmemiştir (Tek Yönlü Anova, $p > 0,05$). Gruplar arası çoklu karşılaştırmalarda, sadece inanç boyutunda, 26-30 yaş grubuyla, 15-21 ve 31-40 yaş grupları arasında istatistikî farklılık tespit edilmiştir (LSD, $p < 0,05$). Ortalamalara bakıldığında, 26-30 (M: 4,47) yaş grubunun inanç boyutunda, 15-21 (M: 4,82) ve 31-40 (M: 4,82) gruplarına göre daha düşük puanlara sahip olduğu görülmektedir. Buradan ikinci gençlik döneminin ilk gençlik ve ilk orta yaşlılık dönemine göre, inanç konusunda daha kritik bir eşik olduğu anlaşılmaktadır. Toplam puanlar açısından en olumlu tutuma sahip olanlar, inanç boyutunda, 15-21 (M: 4,82) ve 31-40 (M: 4,82); ibadet boyutunda 15-21 (M: 3,89) ve 22-25 (M: 3,75); sosyal etki boyutunda yine 15-21 (M: 3,83) ve 51-60 (M: 3,80); gelenekselleşmiş dinî davranış boyutunda 51-60 (M: 4,47) ve 22-25 (M: 4,26) yaş grupları şeklinde tespit edilirken; en olumsuz tutuma sahip olanlar inanç boyutunda 26-30 (M: 4,47); ibadet boyutunda 51-60 (M: 3,16); sosyal etki boyutunda yine 22-25 (M: 3,56); gelenekselleşmiş dinî davranış boyutunda ise 15-21 (M: 4,15) yaş grupları olarak karşımıza çıkmaktadır. Ortalamalar, çoğu araştırmanın aksine, yaşa bağlı olarak dindarlıkta belirgin bir artış olmadığını göstermektedir. Diğer taraftan, ilk dönem ergen dindarlığının (15-21) gözle görülür biçimde fark edildiği araştırmada, bu grubun özellikle gelenekselleşmiş dindarlık boyutunda en düşük ortalamalara sahip olması dikkat çekicidir. Akraba ziyareti, dua etme ve kurban kesme gibi kanıksanmış dinî davranış şekillerinden ziyade ilk dönem ergenlerin cemaat ve tarikat dindarlığı

⁶⁴ Ali Akdoğan, a.g.e., s.240.

⁶⁵ Hakkı Karaşahin, a.g.e., s.290.

yanında, siyaset ve ticaretle müşahhas hale gelmiş daha keskin bir dindarlık anlayışı tarafından cezp edildiği söylenebilir. Zira bu grubun inanç ve ibadet yanında dinin sosyal etki boyutunda da yüksek ortalamalara sahip olduğu tespit edilmiştir.

Yapıcı ve Emre Kıbrıs araştırmasında katılımcıların yaşı ile “bir Yaraticının varlığına inanma”, “Allah’ın varlığını hissetme”, “namaz kılma”, “oruç tutma” ve “dua etme” arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığı sonucu ortaya çıkmıştır.⁶⁶ Ermiş’in Kıbrıs araştırması ise yaş ilerledikçe namaz, oruç, zekât ve fitre ibadetlerinde bir artış olduğunu ortaya koymaktadır.⁶⁷ Yapılan diğer araştırmalar, genelde, yaş ile dinî hayat arasında doğru orantı olduğunu göstermektedir. Günay, araştırmasında yaş ilerledikçe ibadet oranlarında bir artışın olduğuna işaret etmektedir.⁶⁸ Sezen, ileri yaşlarda inançsızlık oranının daha genç yaşlara oranla düştüğünü belirtmektedir.⁶⁹ Köktaş, yaş ilerledikçe hem inanma oranının hem de ibadetleri yerine getirme düzeyinin arttığı ifade edilmektedir.⁷⁰ Uysal ise İstanbul’da yaptığı araştırmada, yaş ilerledikçe halkın dine karşı daha olumlu tutum ve davranışlara sahip olduğunu söylemektedir.⁷¹ Ayten’in empati ve din ilişkisini tahlil ettiği araştırmasında dindarlığın yaşla birlikte arttığı ortaya çıkmıştır.⁷² Yine Taş da hem dine, hem de Diyanet’e yönelik tutumlarda yaşa bağlı olarak bir farklılaşmanın olduğunu ifade etmekte ve yaş ilerledikçe hem dine, hem de Diyanet İşleri Başkanlığı’na yönelik tutumlarda olumlu yönde bir değişme olduğunu belirtmektedir.⁷³ Karaşahin dinin teorik, pratik, ahlakî ve toplumsal anlatımına yönelik tutumlarda yaş faktörüne göre bir farklılaşma tespit etmiştir. Buna göre yaşın artmasına paralel biçimde dindarlık düzeylerinde artış görülmektedir.⁷⁴ Müftüler’in İstanbul’da derinlemesine görüşmelere dayalı yaptığı araştırmada ise, 42 yaşlı katılımcıdan sadece 5 kişi yaşlandıkça dinî ve manevi konulara ilgisinin

⁶⁶ Asım Yapıcı,-Yusuf Emre, “Türkiye Göçmeni ve Yerli Kıbrıslılarda Dindarlık: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Örneği”, s.26.

⁶⁷ Hacı Ermiş, *Kıbrıs'ta Sosyal ve Dini Hayat: Mesarya Örneği*, s. 166 vd.

⁶⁸ Ünver Günay, a.g.e., ss.98-123.

⁶⁹ Yümnü Sezen, *Türk Toplumunun Laiklik Anlayışı*, M.Ü.İ.F.V. Yayınları, İstanbul 1993, ss.90-91.

⁷⁰ M. Emin Köktaş, a.g.e., s.79.

⁷¹ Veysel Uysal, “İslamî Dindarlık Ölçeği Üzerine Bir Pilot Çalışma”, *İslamî Araştırmalar*, C.VIII, S.3-4, s.269.

⁷² Ayten, a.g.e., ss. 143-144.

⁷³ Kemalettin Taş, a.g.e., s.126.

⁷⁴ Hakkı Karaşahin, a.g.e., s.290.

arttığını söylemektedir. Bu araştırma, bizim bulgularımızı destekler mahiyette, yukarıda verilen geleneksel doğru orantı yaklaşımının her zaman doğru olamayacağını, dindarlıkta süreklilik teorisinin de geçerli olabileceğini, fertlerin hayatının ilk dönemlerinde gerçekleştirdikleri dinî sosyalleşmelerin bâki kaldığını, ilave bir dindarlaşma eğiliminin her zaman görülmediğini ortaya koymaktadır.⁷⁵

(H₅) Dinin inanç, ibadet, sosyal etki ve gelenekselleşmiş dinî davranış boyutlarında ekonomiye göre anlamlı bir farklılaşma mevcuttur.

Sosyal sosyal etki boyutu hariç, dinî hayatın inanç, ibadet ve gelenekselleşmiş dinî davranış boyutlarına yönelik tutumlarda, ekonomik duruma göre istatistikî açıdan anlamlı bir farklılaşma tespit edilmemiştir. Dolayısıyla sosyal etki dışında ($p < 0,05$) hipotezimiz araştırma bulguları tarafından desteklenmemiştir (Tek Yönlü Anova, $p > 0,05$). Tablo-7'de görüldüğü gibi, dinin sosyal etkisine yönelik tutumlarda düşük ekonomik düzeydekilerle; yüksek, orta ve ortanın altına sahip gruplar arasında anlamlı bir farklılaşma söz konusudur (Tek Yönlü Anova; $p=0,02$). Dinin sosyal etki boyutuna yönelik en olumlu tutumlara sahip olanlar düşük ekonomik düzeydekiler, en olumsuz tutuma sahip olanlar ise yüksek ekonomik düzeydekilerdir. Gruplar arası çoklu karşılaştırmalarda, sadece inanç boyutunda, yüksek gelir grubuna sahip olanlarla ortanın üstü ve düşük gelir grubuna sahip olanlar arasında istatistikî açıdan anlamlı farklılık tespit edilmiştir (LSD, $p < 0,05$). Ortalamalara bakıldığında, yüksek gelir grubu (M: 4,11) inanca yönelik, ortanın üstü (M: 4,82) ve düşük gelir grubuna sahip olanlara (M: 4,89) göre daha olumsuz tutuma sahiptirler.

Toplam puanlar açısından ekonomik düzeye göre dinî hayatta simetrik bir artış ya da düşüş söz konusu değildir. Dolayısıyla araştırma bölgesinde ekonomiye göre sosyal sınıflar arasında dinî hayata dair genellemeler yapılamayacağı; sınıfsal yapının dinî hayatı belirleme gücünün pek çok değişken tarafından etkilendiği, ekonomi ve din arasında karmaşık bir ilişki ağının olduğu söylenebilir. Toplam puanlar açısından bakıldığında, Tablo-7'de de verildiği gibi, dinî hayata en olumlu tutuma sahip olanlar, inanç boyutunda alt; ibadet boyutunda ortanın üstü; sosyal etki boyutunda düşük; gelenekselleşmiş dinî davranış boyutunda alt ve ortanın üstü; en olumsuz tutuma sahip olanlar ise bütün boyutlarda üst tabakadır. Yine de en üst tabaka örneklemede sadece üç kişiyle temsil edildiği için sert yorumlardan

⁷⁵ Habibe Gülsüm Müftüler, *Modernleşme Sürecinde Yaşlılık Açısından Kurumsallaşma ve Maneviyat*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Din Sosyolojisi Bilim Dalı, İstanbul 2016, s.338.

kaçınmak yerinde olacaktır. Genel olarak orta tabakaların dinî tutumları daha sabit ve birbirine yakın bir profil çizerken, üste ve alta doğru gittikçe dinî hayattaki eğilimlerde inişler çıkışlar daha belirgin hale gelmektedir. Diğer taraftan, örnek grubunun kasaba sosyal dokusuna sahip olmasının, bölgede, belirgin bir sınıf ya da tabaka şuuru oluşturacak bir farklılaşmayı önlediği söylenebilir.

Tablo-7: Ekonomiye Göre Dinî Hayatta Farklılaşma-Tek Yönlü Anova ve LSD Sonuçları							
Dinî Hayat	Ekonomi	N	M	S	F	P	Farklar
İnanç	a) Yüksek	3	4,11	,838	1,294	,274	a-b-e⁷⁶ (LSD Testi)
	b) Ortanın Üstü	15	4,82	,469			
	c) Orta	152	4,70	,581			
	d) Ortanın Altı	18	4,72	,527			
	e) Düşük	11	4,89	,300			
	Toplam	199	4,71	,562			
İbadet	a) Yüksek	3	2,70	1,769	,852	,494	
	b) Ortanın Üstü	15	3,94	1,129			
	c) Orta	152	3,43	1,184			
	d) Ortanın Altı	18	3,56	1,133			
	e) Düşük	11	3,50	,995			
	Toplam	199	3,56	1,172			
Sosyal Etki	a) Yüksek	3	2,88	,481			
	b) Ortanın	15	3,76	,796			

⁷⁶ Bu ve bundan sonraki tablolarda *sadece anlamlı* olan boyutlara yer verilecek ve istatistikî açıdan fark bulunan gruplar harflerle gösterilecektir. Farkın lehine olduğu gruba işaret eden harf *bold ve italik* olarak verilmektedir.

	Üstü				2,857	,025	
	c) Orta	152	3,73	,710			
	d) Ortanın Altı	18	3,46	,648			
	e) Düşük	11	4,18	,593			
	Toplam	199	3,72	,717			
Gelenekleşmiş Dinî Davranış	a) Yüksek	3	3,77	,509	,672	,672	
	b) Ortanın Üstü	15	4,31	,728			
	c) Orta	152	4,25	,741			
	d) Ortanın Altı	18	4,05	,551			
	e) Düşük	11	4,30	,640			
	Toplam	199	4,23	,716			

Dinî hayata yönelik en olumsuz tutuma sahip olanların bütün boyutlarda üst tabaka olduğu bulgusu, pek çok araştırmanın sonucuyla örtüşmektedir. Genel olarak araştırmalar, gelir artışına paralel biçimde, dinî hayata yönelik tutumlarda bir düşüş tespit etmektedir. Örneğin Gerede araştırmasında, düşük gelirli olanlar, gelir düzeyi orta ve iyi olanlara göre dinî hayata yönelik daha yüksek ortalamalara sahiptir.⁷⁷ Sezen ve Taş'ın İstanbul'da, Köktaş'ın İzmir'de, Çelik'in Konya'da elde ettiği bulgular da, gelir düzeyinin artmasına paralel şekilde dindarlık düzeyinde belirgin bir azalma olduğunu göstermektedir.⁷⁸ Kardeşahin de Manisa Gördes'de yaptığı çalışmada sosyo-ekonomik durum düştükçe dinin teorik ve toplumsal anlatımında da bir düşüş yaşandığı sonucuna ulaşmıştır.⁷⁹ Bu araştırmada olduğu gibi aksi bulgular da mevcuttur. Akdoğan örneğin Rize'de yaptığı araştırmasında,

⁷⁷ Halil Aydınalp, *Din Kurumu Üzerine Bir Araştırma: Gerede'de Dini Hayat*, s.184.

⁷⁸ Yümnü Sezen, *Türk Toplumunun Laiklik Anlayışı*, s.103; Kemalettin Taş, *Türk Halkının Gözüyle Diyanet*, s.143; M.Emin Köktaş, *Türkiye'de Dinî Hayat-İzmir Örneği-*, s.214; Celalettin Çelik, *Şehirleşme ve Din -Konya Örneği-*, s.362;

⁷⁹ Hakkı Kardeşahin, *Bir Batı Anadolu Kasabasında Dinî Hayat -Gördes Örneği-*, s.294.

dinî inanç ve pratiklere verilen önemin sosyo-ekonomik statünün artışıyla bir azalma göstermediğini tespit etmiştir.⁸⁰

(H7) Dinin inanç, ibadet, sosyal etki ve gelenekselleşmiş dinî davranış boyutlarında Kıbrıs'a gelme zamanına göre anlamlı bir farklılaşma mevcuttur.

İnanç, ibadet, sosyal etki ve gelenekselleşmiş dinî davranış boyutlarında Kıbrıs'a gelme zamanına göre (Kıbrıslılık durumuna göre) istatistikî açıdan anlamlı bir farklılaşma mevcuttur (Tek Yönlü Anova, $p < 0,05$). İnanç, ibadet, dinin sosyal etkileri ve geleneksel dinî davranışlarda, ana-baba Kıbrıslı yerli vatandaşların, 1974 ve sonrasında gelenlere göre daha düşük ortalamalara sahip oldukları görülmektedir (LSD, $p < 0,03$). Tablo-8'de de gösterildiği gibi, bütün boyutlarda dinî hayata yönelik en olumsuz tutumlara sahip olanlar "Ana-baba Kıbrıslı, yerli Kıbrıslılar"; en olumlu tutuma sahip olanlar ise, yine bütün boyutlarda "2000'den sonra gelenler" şeklinde tespit edilmiştir. Genel olarak 1974 sonrası gelenler kendi aralarında kümelenirken, yerli Kıbrıslılarla, köken olarak Kıbrıslı olmamakla birlikte Kıbrıs'ta doğup büyüyenler bir grup oluşturmaktadır. Anlaşılan Türkiye'den gelenler kendi ilk dinî sosyalleşmelerinin etkisinde bir dinî hayat yaşarken, Kıbrıs'ta dinî sosyalleşmelerini geçirenler adanın genel özelliklerine uyum sağlamaktadırlar. Yine dinin özellikle inanç ve gelenekselleşmiş dinî davranış boyutlarında ortalama puanlar artarken, dinin sosyal etki ve ibadet boyutlarında ortalamaların düştüğü dikkat çekmektedir. İbadetler ve dinin sosyal etkilerinde, genel bir aşınma ya da daralma süreci olduğu ileri sürülebilir. Dinî hayatın, inançla birlikte kurban, dua, akraba ziyareti gibi kültürel pratik haline gelmiş davranışlarda kendisini daha fazla hissettirdiği görülmektedir. 1974 temel alındığında, yerli Kıbrıslılarla sonradan gelen Kıbrıs vatandaşları arasındaki dinî farklılıklar çeşitli şekillerde açıklanabilir. Sonuç bölümünde daha detaylı açıklanacağı üzere, bu sonuçlar Kıbrıs'ın yaşadığı yakın tarihi süreçle, özellikle Rumlarla birlikte müşterek hayat ve sonrasında tecrübe edilen çatışmalarla; Türkiye'deki genel modernleşme sürecinin etkileriyle, hassaten kurumsal din eğitiminin zayıflığıyla, İngiltere'ye yaşanan yoğun göç ve irtibatlarla, farklı gerekçelerle gelen yerli-yabancı göçmenlerin oluşturduğu yeni şehirleşme eğilimleriyle, Kıbrıs bürokrasisinin bugünkü taşıyıcıları olan İngiltere ve Türkiye'de eğitim alan 68 Kuşağıyla ve genel olarak turizm ve uluslararası üniversiteler tarafından tetiklenen yeni kültür alanlarıyla açıklanabilir.

⁸⁰ Ali Akdoğan, *Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Geçişte Dinî Hayat -Rize Örneği-*, s.241.

Yapıcı ve Emre de Kıbrıslılık durumuna göre dindarlıktaki farklılaşmaları tespit etmeye çalışmıştır. Bizim bulgularımızı destekler mahiyette, bu araştırmada bir yaratıcının varlığına inanma, Allah'ın varlığını hissetme, namaz kılma, oruç tutma ve dua etme boyutlarının tümünde, istatistikî açıdan anlamlı bir farklılaşma bulunmuş, yerli Kıbrıslıların 1974 sonrası gelen göçmenlere göre daha düşük puanlara sahip oldukları tespit edilmiştir.⁸¹ Ermiş beş vakit, Cuma ve Bayram namazları yanında zekât verme ve dua etmede vermede yerli Kıbrıslıların daha düşük oranlara sahip olduğunu tespit ederken, Ramazan ve dini günlerde oruç tutmada ise bir iki puan farkla oranlar yerli Kıbrıslılar lehinedir.⁸² Türkiye göçmenlerinin yerli Kıbrıslılara nispetle daha dindar olmaları, Yapıcı ve Emre tarafından Türkiye'den gelenlerin umumiyetle kırsalda yaşaması, geleneksel hayata daha bağlı olmaları yanında yerli Kıbrıslıların yeniliğe ve değişime daha hazır olmalarıyla açıklanmıştır.⁸³ Emre ve Yapıcı'nın bir başka araştırmasında da, yerli Kıbrıslılarla karşılaştırıldığında geleneksellik ve dindarlık değerlerinde Türkiye göçmenleri lehine anlamlı bir farklılaşma tespit edilmiştir. Aynı araştırmada hazırlık açısından farklılık ise Kıbrıslılar lehinedir.⁸⁴

Tablo-8: Kıbrıs'a Gelme Zamanına Göre Dinî Hayatta Farklılaşma Tek Yönlü Anova ve LSD Sonuçları							
Dinî Hayat	Kıbrıslılık Durumu	N	M	S	F	P	Farklar
İnanç	a) Anam-babam Kıbrıslı, yerli Kıbrıslıyız	50	4,38	,833	5,850		
	b) 1974'den sonra geldim	64	4,81	,430			
	c) 1990'dan sonra geldim	11	4,80	,400			
	d) 2000'den sonra geldim	35	4,92	,236			
	e) Anam-babam Kıbrıslı değil, fakat ben burada	40	4,76	,390		,0	a-b-

⁸¹ Asım Yapıcı,-Yusuf Emre, "Türkiye Göçmeni ve Yerli Kıbrıslılarda Dindarlık: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Örneği", s.21.

⁸² Hacı Ermiş, *Kıbrıs'ta Sosyal ve Dini Hayat: Mesarya Örneği*, s.165; 173 ve 181.

⁸³ A.g.e., s.28.

⁸⁴ Yusuf Emre-Asım Yapıcı, "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Vatandaşlarının Değer Yönelimleri", s.342.

	doğdum					00	c-d-e
	Toplam	200	4,71	,561			
İbadet	a) Anam-babam Kıbrıslı, yerli Kıbrıslıyız	50	2,70	1,269	10,272	,000	a-b-c-d-e
	b) 1974'den sonra geldim	64	3,66	1,102			
	c) 1990'dan sonra geldim	11	4,04	,698			
	d) 2000'den sonra geldim	35	4,34	,830			
	e) Anam-babam Kıbrıslı değil, fakat ben burada doğdum	40	3,53	,996			
	Toplam	200	3,56	1,172			
Sosyal Etki	a) Anam-babam Kıbrıslı, yerli Kıbrıslıyız	50	3,36	,801	4,456	,001	a-b-c-d-e
	b) 1974'den sonra geldim	64	3,81	,695			
	c) 1990'dan sonra geldim	11	3,95	,723			
	d) 2000'den sonra geldim	35	4,02	,566			
	e) Anam-babam Kıbrıslı değil, fakat ben burada doğdum	40	3,70	,570			
	Toplam	200	3,72	,715			
Gelenek sellesmiş Dinî Davranış	a) Anam-babam Kıbrıslı, yerli Kıbrıslıyız	50	3,89	,943	3,882	,002	a-b-c-d-e
	b) 1974'den sonra geldim	64	4,32	,596			
	c) 1990'dan sonra geldim	11	4,32	,428			
	d) 2000'den sonra geldim	35	4,53	,451			
	e) Anam-babam Kıbrıslı değil, fakat ben burada doğdum	40	4,28	,685			
	Toplam	200	4,23	,716			

Genel olarak adadaki dinî hayat, özel olarak yerli Kıbrıslılarla sonradan gelenler arasındaki dinî farklılaşmanın aşağıdaki tarihi ve sosyolojik bağlamda ele alındığında anlamlı olacağını düşünmekteyiz. Öncelikle ada 1871 sonrası dönemde Osmanlı toprağı olmasına rağmen, kiralanmak suretiyle fiilen İngilizlerin kontrolüne geçmiştir. Dolayısıyla adadaki siyasi ve ekonomik yapıyı kontrol etme imkânına sahip olan İngiliz yönetimi, adanın dinî hayatını da, en azından bir kamu politikası olarak şekillendirme gücüne sahip olmuştur. Bu dönemden itibaren atanan müftü ve imamlar yanında resmi din eğitiminde nasıl bir politika izlendiği tahlil edildiğinde, günümüze kadar uzanan dinî eğilimler kendi yerini bulacaktır. Dinî hürriyet tanınmakla birlikte, maddi olarak zayıflayan ve idareyi maslahatçı bir din bürokrasisi İngiliz yönetiminin işine gelmiştir. En büyük darbe toplumun en önemli dinî dayanakları sayılabilecek Evkaf, Müftülük ve Türk ortaokullarına vurulmuştur.⁸⁵

I. Dünya Savaşı sonrası ada giderek kendi kaderine terk edilirken, Kıbrıslı için güvenlik ve varlık mücadelesi temel öncelik haline gelmiştir. 1950 sonrası fiilen Eoka şiddetine maruz kalan insanlar, ancak 1974 Barış Harekâtı'yla birlikte yeniden tam güvenlik ve düzene kavuşmuşlardır. Çatışmakla birlikte, 1571 sonrası, senelerce Rumlarla birlikte barış içinde yaşayan Kıbrıs Türkü, bu müşterek hayattan dinî ve kültürel açıdan nasıl etkilenmiştir, ayrıca cevaplanması gereken bir sorudur. Dolayısıyla Kıbrıslının kültürel ve toplumsal hayatı yakın geçmişte tecrübe edilen karma yaşam yanında; önce kontrolsüz şiddet, sonra fiilî savaş, daha sonra yaşanan göçlerden bağımsız ele alınamaz. Özellikle göç Kıbrıslı için çok boyutlu bir olgudur. Harekât sonrası Kıbrıs'ta Güney'den Kuzey'e ve Türkiye'den Kıbrıs'a, Harekât öncesi ve sonrası ise Kıbrıs'tan İngiltere'ye doğru yoğun göç dalgaları dikkat çekmektedir. Göç yeni kültür ajanları yaratarak Kıbrıslının hayatını potansiyel olarak etkilemeye devam etmektedir. Toplumsal olarak Avrupa ile Türkiye'den daha önce tanışan Kıbrıslının üzerinde İngiltere tesiri yine dikkat çekilmesi gereken bir konudur.

Diğer taraftan, II. Mahmut tarafından devlet eliyle başlatıldığı görülen modernleşme sürecinin, özellikle 1923 sonrası Türkiye'sinde çok daha hızlı ve kesif bir Batılılaşma sürecine dönüşmesi, Kıbrıs'ı da etkisi altına almıştır. Yeni devletle uyumlu dinî anlayışların sistemde yer bulabildiği, saltanat ya da hilafete öykünme veya ima anlamına gelebilecek dinî eğilimleri karşısına alan Cumhuriyet idaresi, 1947 7. CHP kurultayındaki genel yumuşamaya

⁸⁵ Talip Atalay, *Geçmişten Günümüze Kıbrıs: İdari Yapılanma ve Din Eğitimi*, Mehir Vakfı Yayınları, Konya 2003, s.71-72; 75-76.

kadar, geleneksel Osmanlı etosundan beslenen dindarlığı yeniden biçimlendirirken kontrol etmeyi, güvenlik meselesi yanında bir terakki yolu şeklinde telakki etmiştir. Din ve devlet arasındaki bu gerilimli ilişkilere rağmen, Türkiye'de olduğu gibi, Kıbrıs toplumunda da melez özellikler barındıran bir Batılılaşma sürecinin ana akım haline geldiği söylenebilir.

Okullu bürokrat ve aydınların tetiklediği/yönlendirdiği bu yenileşme sürecine, günümüzü çok daha fazla açıklayacak yakın zaman bir dinamik olarak 68 Kuşağı'nı da ekleyebiliriz. İngiltere ve Türkiye'de üniversite tahsili yapan bu kuşak, siyasi kültürlenme ve zihniyet kazanmanın belki de en önemli safhası olan gençlik dönemlerinde, anti-emperyal ve devrimci oldukları kadar, buldukları ülkelerin, kültürden ziyade pozitif bilime değer veren akılcı ve ilerlemeci jargonlarıyla adaya geri dönmüşlerdir. Tarihi hafızaya kazanmış geleneksel dindarlıkla nostaljik bir ilişki her zaman bâki kalmakla beraber, dindarlığın, bu kuşağın elinde, dünyadaki egemen ferdileşme süreçlerine paralel şekilde, bireysel bir konu, iç bir mesele, deruni bir öz, belli belirsiz bir kamu ruhu haline geldiği ileri sürülebilir.

Buradaki tarihi ve ideolojik okuma dinî daralmanın yine de sadece bir yönünü açıklar. Adadaki başta İngiltere ve Türkiye olmak üzere, farklı bölgelerden gelen insanların tetikledikleri yeni şehirleşme eğilimleri, iktisadi temelde rasyonel münasebetler, refahtan daha fazla pay alma hürsü, bireyselleşme ve dünyevileşmeyi artırmaktadır. Bu genel sosyolojik süreçlere televizyon ve internet tarafından tetiklenen global tüketim ve hedonizm kültürünü de eklediğimizde tablo daha da netleşecektir. Bu çerçevede, turizme dayalı eğlence sektörü yanında uluslararası üniversiteler de sosyal ve kültürel hayatı doğrudan etkilemektedir. Sadece Doğu Akdeniz Üniversitesi'nde 106 farklı ülkeden 20.000 öğrenci, 35 farklı ülkeden 1100'ün üzerinde öğretim elemanı olduğu düşünülürse,⁸⁶ Türkiye'deki üniversitelerin açtıkları kampüsler hariç, sayıları onu geçen Kuzey Kıbrıs üniversitelerinin etkisi kendiliğinden ortaya çıkar. Dahası dünyevileşmeyi tırmandıran sosyal ve siyasal dinamiklere dindarlığın kendi içindeki görünümleri de bazen ivme kazandırabilmektedir. Giderek medyatikleşen dinî söylemlerin bir tercih meselesi haline gelmesi, bağlayıcı dinî otoriteler üretmemesi ve bunun ortaya çıkardığı kafa karışıklıkları, dinî gruplar arasındaki otorite ve fetva mücadeleleri, dışardan bakıldığında barış ve huzur yanında rekabet ve çatışma hissi uyandıran dışlayıcı söylemler, özellikle dinî bilgisi olmayan fakat dinî duygu ve heyecanı olan kitlelerde,

⁸⁶ Bkz: <http://ww1.emu.edu.tr/tr/699>, 04.05.2016.

görünen bir dindarlıktan ziyade, dinî bireyselleşmeyi mantıklı bir seçenek haline getirebilmekte, bu manada dünyevileşmeye etki edebilmektedir.

Sonuç

Kıbrıs'ta dinî hayatın bir parçası olan Tatlısu bölgesindeki dindarlığı ele aldığımız bu makalede, hipotezlerimizin genel olarak desteklendiği ortaya çıkmıştır. Kader ve Kıyamet'e inanmada bariz bir düşüş görünmekle birlikte, bölgede iman esaslarına katılımın yüksek olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, oranlar birlikte değerlendirildiğinde, inançla ilgili hipotezimizin desteklendiği görülmektedir (V₁). Bununla birlikte, iman esaslarına "katılmadıklarını" (%2,1) söyleyenlerle "fikrim yok" (%3,8) seçeneğini işaretleyenler birlikte değerlendirildiğinde, %5,9'luk bir grubun alenen iman esaslarında bocalama yaşadıkları dikkat çekici bir sonuçtur. Nispet olarak küçük olsa bile, ateizmin bölgede istatistikî olarak fark edilecek kadar büyük bir grup olduğu görülmektedir. Sadece eğilimleri ölçmeye çalıştığımız bu araştırmadan hareketle, bölgedeki ateizmin tasvirin ötesinde anlaşılması ve açıklanması, derinlemesine odak görüşmelerle yapılacak daha teferruatlı araştırmalara ihtiyaç duymaktadır.

Araştırma bölgesinde, ibadetlerle ilgili hipotezimizi destekler mahiyette, devam ve sıklık problemi olmakla birlikte, insanların hayatında temel ibadet esaslarının önemini koruduğu sonucu ortaya çıkmış (V₂). Bununla birlikte, "hiç kılmayanlar" ile "nadiren" kılanlar birlikte değerlendirildiğinde, örnek grubunun %37,5'inin hayatında günlük namazın önemli bir yere sahip olmadığı dikkat çekici bir sonuçtur. Diğer ibadetlerle mukayese edildiğinde beş vakit namazda açık bir düşüş görülmektedir. Bu düşüş, daha yoğun ve ritmik yapılması gereken ibadetlerde açık bir sıklık ve düzen problemi olduğunu ortaya koymaktadır. Başka bölgelerde yapılan araştırmalar da diğer ibadetlere nazaran günlük namaz ibadetinde katılım sıklığının düştüğünü ortaya koymaktadır. Buradan hareketle, ilgili bölümde yaptığımız açıklamalar dışında, doğrudan beş vakit namaz ibadetini gözlem altına alacak karşılaştırmalı araştırmalara ihtiyaç duyulduğu görülmektedir.

Dinin inanç, ibadet, sosyal etki ve gelenekselleşmiş dinî davranış boyutlarında cinsiyete göre anlamlı bir farklılaşma olduğu varsayımı da araştırma bulguları tarafından doğrulanmıştır (V₃). Araştırma bölgesinde, cinsiyet, dinî hayatta bir farklılaşma unsurudur. Araştırmalar, bu konuda, benzer ve farklı sonuçlar ortaya koyarken, makalemiz, dindarlıkta kadınlar lehine bir farklılık olduğu sonucuna ulaşarak ilgili literatüre katkı sağlamıştır. Bununla birlikte inanç, ibadet, dinin sosyal sosyal etkisi ve gelenekselleşmiş dinî davranış boyutlarında dinî hayata yönelik tutumlarda

yaşa göre istatistikî açıdan anlamlı bir farklılaşma tespit edilmemiş; dolayısıyla varsayımımız araştırma bulguları tarafından desteklenmemiştir (V₄). Benzer şekilde, sosyal etki boyutu hariç, dinî hayatın inanç, ibadet ve gelenekselleşmiş dinî davranış boyutlarına yönelik tutumlarda, ekonomik duruma göre de istatistikî açıdan anlamlı bir farklılaşma tespit edilmemiştir. Dolayısıyla sosyal etki dışında varsayımımız araştırma bulguları tarafından desteklenmemiştir (V₅).

Araştırmada ilginç noktalardan birisi, Kıbrıs'da dinî hayatta, Kıbrıslılık durumuna göre bir farklılaşma olup olmadığının ortaya çıkarılmasıdır. Zira yerli Kıbrıslılarla Türkiye'den gelen muhacirler arasındaki dinî eğilim farklılıkları, adadaki dindarlığın genel hikâyesinin anlamlandırılması açısından önem arz etmektedir. Araştırma bulgularına göre inanç, ibadet, sosyal etki ve gelenekselleşmiş dinî davranış olmak üzere bütün boyutlarda, Kıbrıs'a gelme zamanına/Kıbrıslılık durumuna göre, sonradan gelenler lehine, istatistikî açıdan anlamlı bir farklılaşma tespit edilmiştir (V₆).

Kaynakça

- Akdoğan, Ali, *Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Geçişte Dinî Hayat (Rize Örneği)*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2002.
- Arslan, Mustafa, *Türk Popüler Dindarlığı (Çorum Örneği)*, Dem Yayınları, İstanbul 2004.
- Arslantürk, Zeki-Amman, Tayfun, *Sosyoloji*, Kaknüs Yayınları, 4.Bsk., İstanbul 2001.
- Atalay, Talip, *Geçmişten Günümüze Kıbrıs: İdari Yapılanma ve Din Eğitimi*, Mehir Vakfı Yayınları, Konya 2003.
- Aydınalp, Halil, *Din Kurumu Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Gerede'de Dinî Hayat*, Gerede Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2012.
- Ayten, Ali, *Empati ve Din: Türkiye'de Yardımlaşma ve Dindarlık Üzerine Psikososyal Bir Araştırma*, İz Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, 2013.
- Bağışkan, Tuncer, "Akatu (Tatlısu) ile çevresinin tarihi geçmişi", <http://www.yeniduzen.com/Ekler/adres-kibris/106/akatu-tatlisu-ile-cevresinin-tarihi-gecmisi/384>, 21.03.2016.
- Berger, Peter L., *"Dinî ve Toplumsal Kurumların Değişimi"*, *Din ve Modernlik - Toplum Bilim Yazuları-1*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2002.
- _____, *Kutsal Şemsiye*, Çev.Ali Coşkun, Rağbet Yayınları, 2.Bsk., İstanbul 2000.

- Bilgiseven, A. Kurtkan, *Din Sosyolojisi*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1985.
- Çelik, Celalettin *Şehirleşme ve Din (Konya Örneği)*, Çizgi Yayınları, Konya 2002.
- Diyanet İşleri Başkanlığı, *Dinî Hayat Araştırması*, Ankara 2014.
- Emre, Yusuf-Yapıcı, Asım, "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Vatandaşlarının Değer Yönelimleri", *Turkish Studies*, Volume 10/2, Winter 2015.
- Er, İzzet, *Sosyal Gelişme ve İslam*, Furkan Yayınları, Bursa 1994.
- Ermiş, Hacı, *Kıbrıs'ta Sosyal ve Dini Hayat: Mesarya Örneği*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2016.
- Fox, Jonathan-Sandler, Shmuel, "The Question of Religion and World Politics", *Terrorism and Political Violence*, 17, 2005.
- Freyer, Hans, *Din Sosyolojisi*, Çev.Turgut Kalpsüz, Ankara Ü. İ. F. Yayınları, Ankara 1964.
- Furseth, Inger- Repstad, Pal, *Introduction to the Sociology of Religion: Classical And Contemporary Perspectives*, Ashgate Publishing, 2006.
- Günay, Ünver, *Din Sosyolojisi*, İnsan Yayınları, 3. Bsk., İstanbul 2000.
- _____, *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dinî Hayat*, Erzurum Kitaplığı, İstanbul 1999.
- <http://ww1.emu.edu.tr/tr/699>, 04.05.2016.
- <http://www.kktcsecimler.com/bolge-sonuclari.html?bolge=15>, 23.03.2016.
- <http://www.tatlisubelediyesi.org/icerik.php?id=11>, 16.03.2016
- <http://www.tatlisubelediyesi.org/icerik.php?id=11>, 16.03.2016
- <http://www.tatlisubelediyesi.org/icerik.php?id=11>, 16.03.2016
- Karaşahin, Hakkı, *Bir Batı Anadolu Kasabasında Dinî Hayat-Gördes Örneği-*, Birleşik Yayınları, Ankara 2008.
- Kurt, Abdurrahman, *Din Sosyolojisi*, Dora Yayınları, Bursa 2011.
- Kehrer, Günter, *Din Sosyolojisi*, Çev.Semahat Yüksel, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 1992.
- Kirman, M. Ali, *Yeniyayla'da Dinî Hayat*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1994.

- Koştaş, Münir, *Üniversite Öğrencilerinde Dine Bakış*, T.D.V. Yayınları, Ankara 1995.
- Köktaş, M. Emin *Türkiye’de Dinî Hayat (İzmir Örneği)*, İşaret Yayınları, İstanbul 1993.
- Müftüler, Habibe Gülsüm, *Modernleşme Sürecinde Yaşlılık Açısından Kurumsallaşma ve Maneviyat*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Din Sosyolojisi Bilim Dalı, İstanbul 2016.
- Newman, David, “Gush Emunim”, *Encyclopedia of the Modern Middle East and North Africa*, (Edt.) Philip Mattar, Vol. 2., 2nd ed., Macmillan Reference, New York 2004.
- Okumuş, Ejder, *Dinin Meşrulaştırma Gücü*, Ark Kitapları, İstanbul 2005.
- _____, *Toplumsal Değişme ve Din*, İnsan Yayınları, İstanbul 2003.
- Özel, Ahmet, *İslam ve Terör: Fikhî Yaklaşım*, Küre Yayınları, İstanbul 2004.
- Rory McVeigh-David Sikkink, “God, Politics, and Protest: Religious Beliefs and the Legitimation of Contentious Tactics”, *Social Forces*, V.79, N.4, June 2001.
- Sezen, Yümni, *İslamın Sosyolojik Yorumu*, Birleşik Yayıncılık, İstanbul 2000.
- _____, *Sosyolojik Açından Din*, İFAV Yayınları, 3.Bsk., İstanbul 1998, s.110.
- _____, *Türk Toplumunun Laiklik Anlayışı*, İFAV Yayınları, İstanbul 1993.
- Soboul, Albert, *Fransız İhtilali Tarihi*, Cem Yayınevi, Trc. Şerif Hulusi, İstanbul 1969.
- Taş, Kemalettin, *Türk Halkının Gözüyle Diyanet*, İz Yayıncılık, İstanbul 2002.
- Turan, Osman, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkûresi Tarihi I-II*, Boğaziçi Yayınları, 13.bsk., İstanbul 2000.
- Uysal, Veysel, “İslamî Dindarlık Ölçeği Üzerine Bir Pilot Çalışma”, *İslâmî Araştırmalar*, C.VIII, S.3-4.
- _____, *Türkiye’de Dindarlık ve Kadın*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2003.
- Ülgener, F. Sabri, *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*, Der Yayınları, İstanbul 1981.
- Weber, Max, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizm Ruhu*, Çev. Zeynep Aruoba, Hill Yayınları, İstanbul 1997.

Wilson, Bryan, *Religion in Sociological Perspective*, Oxford University Press, London 1989.

Yapıcı, Asım-Emre, Yunus, "Türkiye Göçmeni ve Yerli Kıbrıslılarda Dindarlık: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Örneği", *Dini Araştırmalar*, C.18, S.47, Temmuz-Aralık 2015.